

Inhoud

Duinwater dankzij Jacob van Lennep of ... ?	3
<i>Martin Bunnik</i>	

Verversingshuis Groenendaal in de jaren dertig en veertig	11
<i>Marloes van Buuren</i>	

Tweehonderd jaar Hageveld (1817-2017)	18
<i>Hillebrand de Lange</i>	

Zoek de verschillen. Afbeeldingen van het Oude Slot en de werkelijkheid	26
<i>Anja Kroon</i>	

Het Wapen van Heemstede: 'Meer bijzonder dan iedereen had gedacht'	32
<i>Ellen Kerkvliet</i>	

Steeds meer beeld en informatie digitaal te vinden	38
<i>Marloes van Buuren</i>	

Bennebroek in het Adresboek 1918-1919	42
<i>Marloes van Buuren</i>	

Van het bestuur	
Gezocht: kandidaten voor de Erfgoedprijs 2017	47
Jaarprogramma HVHB 2017	49
Herman Heuff op Heemsteedse Kunstbeurs	51
Illustratieverantwoording	52

Jaarprogramma HVHB 2017

23 februari	Excursie Paviljoen Welgelegen, Haarlem (zie blz. 49)
21 maart	Excursie Grote of Sint-Bavokerk, Haarlem (zie blz. 49)
20 april	Hofjeswandeling de 'Groene Oases', Haarlem (zie blz. 50)
mei	Wandeling agrarisch gebied Huis te Vogelenzang
8 juni	Voorjaarsbijeenkomst
juni	Excursie Rederijkerskamer 'Trou moet blijcken'
augustus	Excursie Fort IJmuiden
9-10 sept.	Open Monumentendagen, thema 'Boeren, burgers en buitenlui'
oktober	Lezing over watermanagement, Pomphuis
9 november	Najaarsbijeenkomst

Zie ook www.hv-hb.nl > Actueel > Jaarprogramma 2017
Alle data en activiteiten zijn onder voorbehoud.

Redactie HeerlijkHeden

Marloes van Buuren (eindredactie)
Frans Harm
Ellen Kerkvliet-van Holk
Anja Kroon-van Helden
Klaartje Pompe
Redactieadres
Richard Holplein 10 / 2102 EP Heemstede
023 529 07 56 / redactie@hv-hb.nl

Ledenadministratie en abonnementen

Alexander Koopman
Meijerslaan 14 / 2105 PC Heemstede
023-5290530 / administratie@hv-hb.nl

Bestuur HVHB

Jaap Verschoor, voorzitter
Annemieke de Regt, secretaris
Alexander Koopman, penningmeester
en ledenadministratie
Kees Wierda, karakterbehoud
Marc de Bruijn, communicatie en PR
Gerry Weijers-van Vugt,
evenementencommissie
Marloes van Buuren,
redactie HeerlijkHeden

Secretariaat en contact

Annemieke de Regt
Binnenweg 6, app.212 / 2121 GX Bennebroek
023-5282309 / secretaris@hv-hb.nl

Commissies HVHB

Commissie communicatie
Marc de Bruijn
(communicatie@hv-hb.nl)

Commissie karakterbehoud
Kees Wierda
(karakterbehoud@hv-hb.nl)

Evenementencommissie
Gerry Weijers-van Vugt
(evenementen@hv-hb.nl)

Historische commissie
Ruud Bannink (historischecommissie@hv-hb.nl)

Voor meer informatie over de commissies,
zie www.hv-hb.nl > Wie we zijn > Commissies

Bestellen uitgaven HVHB (boeken en tijdschriften)
administratie@hv-hb.nl

Website

www.hv-hb.nl
Webmaster: Harry Opheikens
(webmaster@hv-hb.nl)

Vormgeving HeerlijkHeden

Peter Verwey Grafische Producties bv, Heemstede

Drukwerk HeerlijkHeden

Ten Brink, Meppel

© Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek

Niets uit deze uitgave mag worden veeleelvoudigd of worden overgenomen zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek (contact: redactie@hv-hb.nl).

Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek

Doelstelling en activiteiten

Het bevorderen van kennis over en belangstelling voor de geschiedenis van Heemstede en Bennebroek en de zorg voor het karakterbehoud van hetgeen van historische, stedenbouwkundige, architectonische en/of landschappelijke betekenis is. De vereniging geeft het kwartaaltijdschrift HeerlijkHeden en historische publicaties uit, organiseert excursies, geeft lezingen, werkt mee aan de jaarlijkse Open Monumentendagen en is alert op de instandhouding van karakteristieke elementen in beide plaatsen.

Lidmaatschap en abonnementen

Aanmelding, opzegging en adreswijziging bij de ledenadministratie of via www.hv-hb.nl.

Het lidmaatschap loopt jaarlijks door, tenzij u schriftelijk opzegt vóór 1 november.

De contributie is € 18,- per jaar (of zoveel meer als u zou willen geven), na ontvangst van een nota over te maken op NL03 INGB 0000 273506 (IBAN) t.n.v. Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek. Buitenlandse leden betalen een toeslag vanwege de hogere verzendkosten. (Het BIC-nummer is: INGBNL2A.)

HeerlijkHeden

HeerlijkHeden verschijnt viermaal per jaar. De naam van het tijdschrift verwijst naar de heerlijkheden Heemstede en Bennebroek, die in de voorbije eeuwen onder het gezag van een ambachtshoofd stonden. De H, twee keer als hoofdletter geschreven, geeft aan dat het ook 'heden' nog 'heerlijk' is in deze plaatsen te wonen. Het silhouet achter op het omslag geeft van links naar rechts een aantal kenmerkende gebouwen van Bennebroek en Heemstede weer.

Duinwater dankzij Jacob van Lennep of ... ?

Martin Bunnik

Volgens vele publicaties is het Amsterdamse Waterleidingbedrijf ontstaan toen mevrouw Van Lennep op een zomerse dag een glas helder duinwater inschonk voor haar man Jacob van Lennep en opmerkte hoe heerlijk het zou zijn dat water ook thuis in de hoofdstad te hebben. En zo zou het idee ontstaan zijn om duinwater naar Amsterdam te brengen. Maar als we op grond van krantenartikelen uit de jaren 1840-1855 de werkelijke gebeurtenissen op een rijtje zetten, lijkt dit verhaal niet meer dan een aardige anekdote. Dit artikel beschrijft hoe de Duinwater-Maatschappij (later Amsterdamse Waterleiding) in 1852 bij Leyduin tot stand kwam, wie daarbij betrokken waren en welke problemen overwonnen werden.

▼ *De Franche Kerk aan de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam met op de voorgrond een waterschuit (1835).*

Amsterdam heeft eeuwenlang een schreeuwend gebrek gehad aan goed drinkwater. In de middeleeuwen werd het benodigde water voor de huishoudens en voor het maken van bier uit de grachten gehaald. In de loop van de tijd groeide het aantal inwoners terwijl de kwaliteit van het grachtenwater steeds verder achteruitging. Er zat niets anders op dan met schuiten water aan te voeren uit een aantal veenrivieren nabij de Vecht. De kwaliteit van dit ongefilterde water liet echter te wensen over en het was niet te vergelijken met duinwater waarover de Haarlemse bierbrouwers konden beschikken. Bovendien zorgde de toevoer van het water met schepen uit het Vechtgebied voor de nodige proble-

men. Zo waren in de winter ijsbrekers, getrokken door paarden, nodig om het vaarwater naar Amsterdam open te houden.

Voor de burgers met een kleine beurs was dit water uit de Vechtstreek kostbaar. Er werd in de zomer vijf cent voor een emmer gevraagd maar in de winter liep dit bedrag wel op tot twintig cent. Voor het arme deel van de bevolking was dit nauwelijks op te brengen en zij waren dus aangewezen op water uit putten en de grachten of ze gebruikten regenwater. Dat water was een bron van infectieziekten zoals tyfus en cholera. Bacteriologische kennis was in die tijd nog niet voorhanden.

Een wirwar van plannen

Door de open verbinding van Amsterdam met de zee en het moeilijk toegankelijke achterliggende veengebied was het geen eenvoudige zaak om schoon water naar de stad te brengen. Een van de eerste plannen kwam van Petrus Silvester die in 1530 voorstelde om het water via aquaducten aan te voeren zoals hij in Italië gezien had. Daarna volgden nog vele andere plannen waarvan er niet één gerealiseerd werd, omdat in die tijd een investering in een onderneming altijd een private aangelegenheid was die

▲ *De Goudsbloemgracht was extreem smerig. De buurt rondom was één van de meest getroffen plaatsen in Amsterdam tijdens de cholera-epidemie van 1832. Om hygiënische redenen werd de gracht, de tegenwoordige Willemstraat, dichtgegooid in 1857 (afbeelding uit 1850).*

winstgevend moest zijn. Als de risico's te groot waren, werden er ondanks het maatschappelijke nut of zelfs de noodzaak geen financiers gevonden en verdwenen de ideeën voor een goede watervoorziening in de prullenbak.

In de 19de eeuw werd de behoefte aan goedkoop drinkbaar water steeds groter. Vele particulieren maakten plannen om water uit het Gein- of Vechtgebied of zelfs van de Veluwe naar Amsterdam te brengen op een betere manier dan met een schip. Er kwamen voorstellen om water via kanalen, kleibuizen of zelfs glazen buizen te transporteren. Ook werd er diep in de Amsterdamse bodem geboord op zoek naar goed en voldoende winbaar water. Vele plannen werden in de krant bekend gemaakt met de bedoeling investeerders te interesseren. Maar helaas voor de Amsterdammers strandden alle voorstellen, omdat niemand durfde te investeren.

In het begin van de 19de eeuw werden grote vorderingen gemaakt op het gebied van de metaalindustrie. Vooral in Engeland werden processen om gietijzer en staal te maken verbeterd, zodat het goedkoper werd om grote hoeveelheden gietijzer en staal te produceren. Er werden stoommachines ontwikkeld die onder andere gebruikt werden om waterpompen in de mijnen aan te drijven, terwijl Nederland toen nog in het tijdperk van de windmolens leefde. In ons land kwam de industrialisatie pas

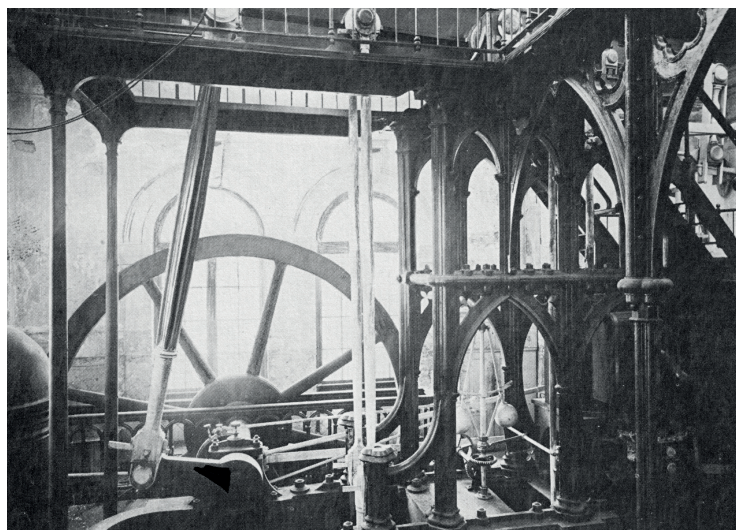
in het midden van de 19de eeuw goed op gang.

Omstreeks 1840 werd een tiental waterleidingbedrijven bij Londen met succes in gebruik genomen. Sommige bedrijven leverden gefilterd water uit de Theems, andere gebruikten water uit beken. Aangemoedigd door dit succes ontstonden er wel meer dan tien plannen voor de Amsterdamse watervoorziening die in de kranten gepubliceerd werden. Door initiatiefnemers werden concessies aangevraagd en brochures uitgegeven waarin hoge winsten beloofd werden om investeerders te interesseren. Via ingezonden mededelingen in dezelfde dagbladen ontstonden er tussen de burgers soms heftige discussies over de voor- en nadelen van ieder voorstel. Maar ondanks de nieuwe beschikbare technologie, durfde niemand te investeren door de wirwar van vele plannen en het gebrek aan eensgezindheid. In 1844 vroegen Burgemeester en Wethouders van Amsterdam zich dan ook wanhopig af of er ooit iets van een Amsterdamse waterleiding terecht zou komen. In een ingezonden stuk in het *Algemeen Handelsblad* van 20 juli 1850 schreef een voorstander van een Amsterdamse waterleiding over zeven concrete plannen die er op dat moment waren. Hij stelde dat door de hoeveelheid van ontwerpen, met ieder specifieke voor- en nadelen, het publiek geen vertrouwen koesterde in één van de plannen.

Het plan van C.D. Vaillant

In mei 1845 vroeg Christiaan Dirk Vaillant (1784-1865), gepensioneerd majoor van de genie, een concessie aan voor de oprichting van een onderneming om de hoofdstad van duinwater te voorzien door middel van een onderaardse beek in de nabijheid van Haarlem (Overveen). Het idee om duinwater te gebruiken was niet nieuw. Al in 1816 werd het eerste plan gepresenteerd door de Haarlemmer Cornelis Lanekamp om vers duinwater vanuit Santpoort via houten buizen naar Amsterdam te brengen. Vaillant schreef in een open brief van november 1845 dat

▲ *Stoommachine in het eerste pompstation te Leyduin, gebouwd in 1852 (foto 1895).*

er voor Amsterdam op dat moment twee plannen waren om een waterleiding tot stand te brengen. Bij het plan Tournay werd kostbaar gefilterd rivierwater uit de Lek gebruikt. Vaillants idee was om ongefilterd en dus minder kostbaar duinwater uit de Brouwerskolk te winnen. Het gefilterde rivierwater, een plan waar Vaillant in eerste instantie aan meegewerkt had, kraakte hij in 1845 volledig af, omdat het rivierwater vervuild was door delfstoffen, chemische verbindingen, afval uit riolen en de ontlasting van duizenden vissen. Het was volgens hem een waanidee dat dit rivierwater gezuiverd zou kunnen worden en hij sprak de hoop uit 'dat de waterleiding der duinen in vervulling zal gaan want water is een gave des hemels en het is de hemel die ons uitmuntend duinwater in ons bereik stelt ten nutte van duizenden onschuldige behoeftigen'. Maar beide plannen hadden zo hun voor- en nadelen. Oppervlaktewater is niet schoon maar wel in grote hoeveelheden beschikbaar, terwijl duinwater veel schoner is maar moeilijk winbaar, omdat het water zich tussen zandkorrels bevindt.

Daarna werd het een paar jaar stil, maar op 20 maart 1849 verleende de raad van Amsterdam aan ir. C.D. Vaillant een vergunning voor het leggen van waterleidingbuizen uit de duinen bij Haarlem naar Amsterdam. Op initiatief van Vaillant en zijn advocaat mr. Van der Meer de Wijs werd een com-

missie gevormd om meer draagvlak te creëren voor de oprichting en financiering van de Duinwater-Maatschappij. Het startkapitaal bedroeg 2,2 miljoen gulden. De voorzitter werd Jacob van Lennep en Vaillant werd concessiehouder en tevens technisch ontwerper. Op 21 januari 1850 nodigde de commissie belangstellenden uit om dit belangrijke en financieel aantrekkelijke plan tot stand te brengen. Tijdens zijn toespraak op de goed bezochte vergadering in Frascati schetste voorzitter en directeur Jacob van Lennep dat gezond en zuiver drinkwater een eerste levensbehoefte was en hij benadrukte dat de oprichting van de Duinwater-Maatschappij van het grootste belang zou zijn voor zowel de rijken als de armen van de stad Amsterdam. Mr. van der Meer de Wijs betoogde dat door vaderlandse en Engelse geleerden en deskundigen aangetoond was, dat het een weldoordacht plan betrof. Hij sloot zijn betoog af met de mededeling 'dat de commissie de recente pogingen van buitenstaanders, die de Duinwater-Maatschappij in een kwaad daglicht wilden stellen, [zou] beantwoorden met een verachtelijk stilzwijgen'.

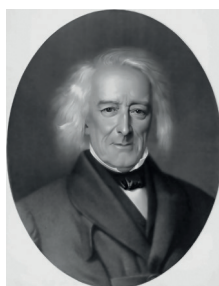
Een groep die zich 'Eenige bewoners der duinen' noemde, bracht een klein boekje uit waarin de vijf doelstellingen van de Duinwater-Maatschappij volledig verworpen werden. Vooral Jacob van Lennep kreeg ervan langs zonder dat hij bij naam genoemd werd. 'Dat enkele mannen die tot de notabelste families behoren zich lieten meeslepen en zich als directeur aan het hoofd stelde, niet om belangeloos deel te nemen ten nutte van het publiek, maar met een salaris van 1200 gulden en een aandeel in de winst', schreven de critici. Ze waren van mening dat het onmogelijk zou zijn het gehele jaar voldoende en goed drinkwater uit de duinen te produceren en dat het water bovendien voor de armen onbetaalbaar zou zijn. De opmerking dat er onvoldoende water uit de duinen gewonnen kon worden, was zeker terecht zoals al binnen een paar jaar zou blijken. Er was in 1852 nog geen enkele ervaring over hoeveel in het duinzand opgeslagen

▼ *Brouwerskolk omstreeks 1800. Haarlemse bierbrouwers gebruikten water uit de Brouwerskolk (vandaar de naam) nadat in de 17de eeuw de Brouwersvaart tot aan de voet van de duinen in Overveen gegraven was.*

Het ontstaan van de Duinwater-Maatschappij

▲ *Jacob van Lennep.*

Uit een krantenverslag van 15 juli 1850 kunnen we opmaken dat de commissie inmiddels contact had met W.T. Clark en B.W. Croker, twee Engelse ingenieurs die later betrokken werden bij de realisatie van het project. Maar er gebeurde op dat moment verder niets, met als gevolg dat financiers onvoldoende geïnteresseerd waren om kapitaal te investeren in de maatschappij. Er werd toen nog steeds gesproken over winning van duinwater

bij Overveen. Op 5 maart 1851 deelde de Duinwater-Maatschappij mede, dat ze stopte. Het plan van Taunay leed onder dezelfde problematiek, maar had de handdoek nog niet in de ring gegooid. Al bestond de Duinwater-Maatschappij officieel niet meer, toch vond ir. W.C. Brade, de oorspronkelijk ontwerper van het plan Taunay, het nodig om in het *Algemeen Handelsblad* van 15 mei 1851 het plan van de Duinwater-Maatschappij publiekelijk volledig af te kraken. Hij gebruikte dezelfde argumenten als eerder door de 'eenige bewoners der duinen' waren gehanteerd.

Intussen had de commissie onder leiding van Jacob van Lennep niet stil gezeten, want ruim vier maanden na het besluit om te stoppen, kwam de mededeling dat ondanks laakbare pogingen van sommigen om de onderneming te doen mislukken, de commissie erin geslaagd was een onderneming tot stand te brengen met behulp van buitenlandse kapitaalverstrekkers. Van de 3170 in 1851 uitgegeven aandelen kwam ruim 90% in handen van Engelse investeerders. Jacob van Lennep nam 30 aandelen en C.D. Vaillant 25 aandelen in de onderneming. In diezelfde maand stelde de familie Van Lennep haar terreinen, de duinen bij de Oase en bij Leyduin, ter beschikking voor het graven van waterwinkanalen en het installeren van stoommachines en gebouwen. Ook werd toestemming gegeven om de Leybeek te gebruiken om duinwater vanuit de Oranjekom (Oase) naar de filterbedden aan de Leidsevaart-weg in Heemstede te laten vloeien. Uit de berichtgeving kunnen we opmaken dat de plannen voor het waterleidingbedrijf bij Leyduin in plaats van in Overveen pas in 1850 of 1851 ontstaan zijn. Dit had hoogstwaarschijnlijk te maken met de betrokkenheid van Jacob van Lennep vanaf 1850.

Voordat met de bouw van de installatie werd begonnen, werden essentiële wijzigingen aangebracht in het oorspronkelijke plan van C.D. Vaillant. Zo werden de geplande putten en ondergrondse tunnels/gangen in het duingebied vervangen door waterwinkanalen

▲ *Cascade in de Leybeek, ca. 1860.*

► *Het schoonmaken van de zandfliters tussen de Leidsevaartweg en de spoorlijn ca. 1900.*

en werd het duinwater extra gezuiverd door een drietal zandfilters voordat het water naar Amsterdam gepompt werd. Het werk werd voortvarend aangepakt. Op 11 november 1851 werd de eerste spade in de grond gezet bij Mariënduin (de Oase). In ruim twee jaar werden er 4000 el (2,8 km) waterwinkanalen gegraven, werd de Oranjekom als waterbuffer aangelegd en bovendien een water-sluis om de toevoer door de Leybeek te regelen, drie filterbedden en een stoom-pompstation aan de Leidsevaartweg in Heemstede.

Via 23.000 gietijzeren pijpen, gelegd onder de Leidsevaartweg in Heemstede, door Haarlem en langs de trekvaart Haarlem-Amsterdam, werd het drinkwater naar een reservoir bij de Willems-poort in Amsterdam gepompt. Daar, bij wat tegenwoordig de Haarlemmerpoort

heet, was vanaf december 1853 het drinkwater verkrijgbaar. Een jaar later begon de Duinwater-Maatschappij met het aansluiten van huizen en fabrieken op de waterleiding.

Gebrek aan duinwater

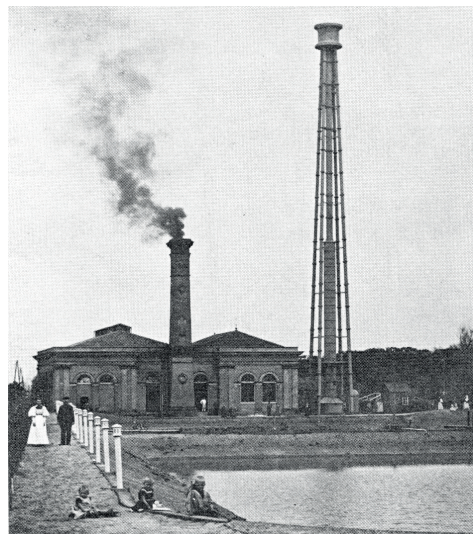
Op de tweede aandeelhoudersvergadering van de Duinwater-Maatschappij, gehouden op 1 juni 1853, deelde Jacob van Lennep mede dat jhr. H.G. Barnaart, ambachtsheer van Zandvoort en eigenaar van het duingebied tussen Zandvoort en Noordwijk, medewerking wilde geven aan het graven van kanalen binnen zijn gebied als de Duinwater-Maatschappij daar behoefte aan had.

Namens het bestuur sprak Jacob van Lennep zijn waardering uit dat de heer Barnaart zijn eigen belangen ondergeschikt maakte aan een maatschappelijk nuttige zaak. Al in 1856, drie jaar na de start van het waterleidingbedrijf, werd er begonnen met het graven van waterwinkanalen in het gebied van Barnaart. Blijkbaar leverde het 120 ha grote duingebied van professor D.J. van Lennep (bewoner van Huis te Manpad en de vader Jacob van Lennep) in 1856 al onvoldoende duinwater om aan de vraag te kunnen voldoen. We kunnen stellen dat de tegenstanders terdege een punt hadden en dat, als de familie Barnaart niet meegewerkt had, de Duinwater-Maatschappij een fiasco geworden was.

Na een betrekkelijk korte periode van

► *Pompstation Leyduin, omstreeks 1900. De standpijp rechts (bijnaam 'de garenklos') diende om een eventuele overdruk van het water op te vangen. De toren vlakbij de ingang bij de Oase heeft dezelfde functie.*

▲ Plattegrond van het waterleidingbedrijf, ca. 1920. De smalle strook met nummer 3123 is de spoorlijn. 1. Leybeek, 2. de cascade in de Leybeek, 3. zandfilter, 4. personeelswoningen, 5. pompstation, gebouwd in 1852, 6. pompstation, gebouwd in 1902, 7. toenmalige brug over de Leidsevaart, 8. plaats van de huidige Amstelbrug, 9. Juffershuis en toenmalige boerderij, 10. koetshuis, nu regiokantoor Landschap Noord-Holland.

succes kwam de Duinwater-Maatschappij in de problemen. Door stadsuitbreidingen bleef er een tekort aan water en bovendien bleek de druk van het net onvoldoende om de hoger gelegen verdiepingen van water te voorzien. Het regende klachten en een van de burgers merkte zelfs op dat de maatschappij beter was in het leveren van kwitanties dan van water. Er zat niets anders op dan meer water te winnen door kilometerslange kanalen in het duingebied van Henry Barnaart te graven en de bestaande kanalen te verdiepen. Het gevolg was dat de duinen verdroogden, de agrarische activiteiten beëindigd werden en zout water het gebied binnendrong. Aan de hand van de ligging van de waterwinkanalen kunnen we concluderen dat omstreeks 1900 al ruim 90% van het gewonnen duinwater uit het gebied van de familie Barnaart kwam. Door de nijpende tekorten en om duinwater te besparen startte de Duinwater-Maatschappij in 1888 een tweede waterbedrijf dat ruwwater (geen drinkwater) uit de Vecht leverde voor onder meer de

▲ Henry Barnaart, ambachtsheer van Zandvoort.

industrie, waswater en fontein.

Al omstreeks 1900 werd er in het blad *De Ingenieur* het idee geopperd om rivierwater uit de Lek in de duinen te infiltreren. Dit plan werd pas omstreeks 1957 gerealiseerd, waarna grote hoeveelheden rivierwater de duinen ingepompt werden. De Waterleidingduinen worden nu gebruikt voor wateropslag en zuivering van het water uit de Lek. Momenteel wordt er vanaf Leyduin ca. 260 miljoen liter drinkwater per dag geproduceerd. Sinds 2006 heet het waterleidingbedrijf Waternet. Vroeger leverde Waternet ook aan andere gemeenten in de regio, onder meer Haarlemmermeer en Bennebroek. Dat water werd verkocht door PWN, maar geproduceerd door Waternet. Inmiddels krijgen al die plaatsen water dat wel bij PWN bij Castricum geproduceerd wordt. Het Heemstedse nutsbedrijf heeft altijd een afzonderlijk contract gehad met het Amsterdamse waterleidingbedrijf en Heemstede heeft nog steeds water uit de Amsterdamse Waterleidingduinen.

▲ Het graven van kanalen. Het zand wordt afgevoerd in kiepwagens, voortgetrokken door paarden.

C.D. Vaillant raakt in de vergetelheid

Bij de oprichting van de Duinwater-Maatschappij in 1852 werd de concessie van Vaillant overgedragen aan de nieuwe onderneming en de Engelse ingenieur W. Bland Croker nam zijn werk over. Daarna raakt ir. C.D. Vaillant ten onrechte in de vergetelheid en komen we voornamelijk de naam van Jacob van Lennep nog tegen.

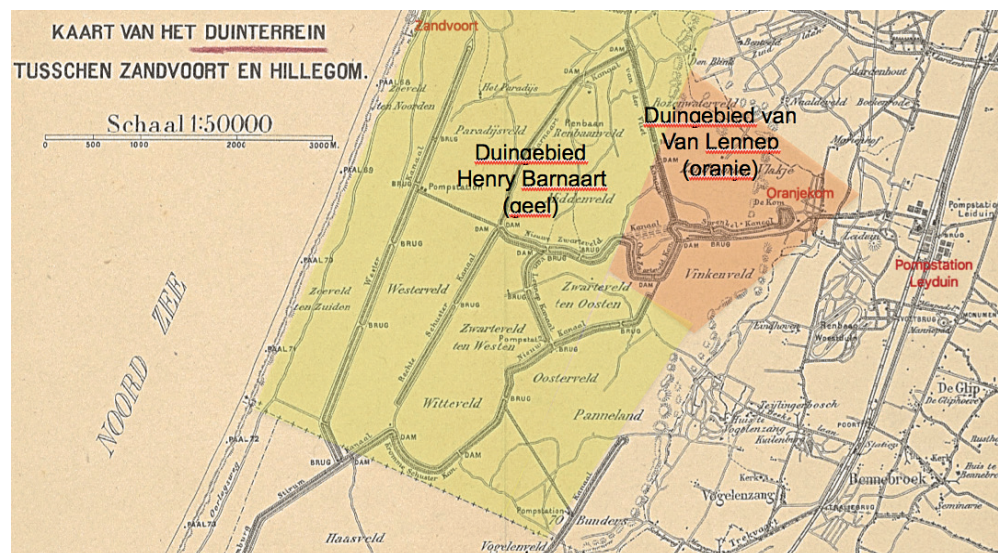
Enkele dagen na het vieren van het 25-jarig bestaan van de Duinwater-Maatschappij in 1876 klaagde de kleinzoon van C.D. Vaillant bij de redactie van het dagblad *Nieuws van de Dag* dat het feest gevierd werd met gehele stilzwijgendheid over de grote verdiensten van zijn grootvader en zijn vader. (Zijn vader

▲ Manshoge waterleidingbuis van de WRK-1 om water uit de Lek naar de Waterleidingduinen te transporteren. Deze WRK-1 leiding loopt dwars door het wandelpark Groenendaal onder de Beukenlaan door, gemarkeerd met paaltjes WRK-1 (Watertransportmaatschappij Rijn-Kennemerland).

was secretaris van de Duinwater-Maatschappij en later gemeentesecretaris van Amsterdam). Hij sloot af met de woorden dat de namen niet uit het geheugen van de maatschappij mogen worden gewist. Maar dat is tot nu toe door vele geschiedschrijvers wel gebeurd, want de naam van C.D. Vaillant wordt nog maar nauwelijks genoemd.

► Het grondgebied van de erven Barnaart (geel) met reeds in de 19de eeuw gegraven kanalen is een veelvoud van dat van de familie Van Lennep (oranje). Kaart uit 1905.

► Standbeeld van Jacob van Lennep bij de Haarlemmerpoort.

Droogmaking Haarlemmermeer

Het droogleggen van het Haarlemmermeer is vergelijkbaar met de aanpak bij de Duinwater-Maatschappij. Beide werden gerealiseerd met technologie en kapitaal uit Engeland en ook nog eens ongeveer in dezelfde periode. In 1837 werd besloten het Haarlemmermeer droog te maken met stoomkracht in plaats van met windmolens. Gemaal De Cruquius uit 1849 is een van de drie door Engels personeel bediende gemalen waarmee de Haarlemmermeerpolder tussen 1849 en 1852 is droog gepompt.

Tot slot

Het succes van de Duinwater-Maatschappij is niet alleen te danken aan Jacob van Lennep, maar vooral ook aan ir. C.D. Vaillant. Deze gepensioneerde majoor van de genie was de initiatiefnemer om duinwater naar Amsterdam te brengen. Hij zorgde voor het technisch ontwerp en creëerde een bredere draagkracht door Jacob van Lennep te betrekken bij zijn plannen. Beide heren waren overtuigd van de noodzaak de bewoners van Amsterdam van zuiver drinkwater uit de duinen te voorzien. Uiteindelijk wisten zij beiden alle moeilijkheden te overwinnen waardoor in 1852 het Amsterdamse Waterleidingbedrijf opgericht werd. Niet alleen Jacob van Lennep maar ook ir. C.D. Vaillant verdient een standbeeld bij de voormalige Willemspoort.

Bronnen

Gert Baeyens, Joop van Maurik, *Lezen in het duin*, Zeist 2012.
J.G. Bokma, 'Vechtstreek als leverancier van Amsterdams drinkwater', op: <http://dspace.library.uu.nl/>
Jur Kingma, 'Het Noordzeekanaal 1863-1883', op: <http://www.tijdschrijfholland.nl/>
Jhr. Dr. M. F. van Lennep, *Het leven van Jacob van Lennep*. P.N. van Kampen 1909.
Marita Mathijssen, 'Het Amsterdam van Jacob van Lennep', in: *Ons Amsterdam*, 2013.
Michel Verschoor, 'Amsterdamse Waterleidingduinen, Bron voor natuur', op: <https://www.waternet.nl>
'Bedenkingen van eenige bewoners der duinen over de fysieke of finantiële mogelijkheid van eene waterleiding uit dezelve tot en in Amsterdam', op: <https://books.google.nl/>
'Ruim 150 jaar Nederlands kraanwater', op: <http://www.vewin.nl/>
'Drinkwater uit de duinen', op: <http://onh.nl/> <http://www.delfpher.nl/>

Verversingshuis Groenendaal in de jaren dertig en veertig

Marloes van Buuren

Restaurant Landgoed Groenendaal viert dit jaar dat een eeuw geleden de eerste Uitendaal als uitbater aan de slag ging. Over die eeuw is een boek te schrijven. We lichten hier de jaren dertig en veertig eruit, aan de hand van een ordner met bewaarde menu's en krantenberichten.

▼ Aan de kroonlijst van de veranda hangt een bord met het opschrift 'Restaurant, den geheelen dag', aan twee kanten geflankeerd door een tulp. Mogelijk is de foto gemaakt ten tijde van de Flora van 1925 of 1935. De veranda is in 1917 aangebouwd.

Toen in 1913 Groenendaal openging als openbaar wandelbos was er meteen al een heel bescheiden horeca. Bij de Belvédère en bij het voormalige koetshuis, het verversingshuis, kon je iets eten en drinken. Het was de gemeente die als kersverse eigenaar van Groenendaal beide locaties verpachtte.

Vanaf 1917 werd het verversingshuis, het huidige restaurant, geëxploiteerd door de broers Arie en Kees Verdonschot samen met Joop Uitendaal. Het was inmiddels door de gemeente voor 12.000 gulden verbouwd en geschilderd. Aan de zuidkant was een veranda aangebouwd, waar de gasten lekker beschut buiten konden zitten. Er mocht alcohol geschonken worden, want op de tarievenlijst van 1917 staan niet alleen koffie, thee, melk en limonade, maar ook boerenjongens, advocaat, port en bier en er was een afzonderlijke wijnkaart. De keuze aan eten beperkte zich nog tot broodjes, spiegeleieren, gebak en ijs.

▲ De koffiekamer van restaurant Groenendaal. Dezelfde Ansichtkaart is er ook met onderschrift 'kleine zaal'. Rond de stamtafel met krantenrek staan houten stoeltjes, daarachter een tafel met rotan fauteuils. Tegen de achterwand de bar met buffet.

Verder werden er sigaren, sigaretten, chocolade en Ansichtkaarten verkocht.

Het verversingshuis groeide uit tot een etablissement waar niet alleen wandelaars neerstreken, maar waar je voor allerlei gelegenheden terecht kon: vergaderingen, veilingen, maar vooral ook huwelijksdiners, recepties, prijsuitreikingen, afscheidsfeesten en jubilea. In 1942 nam de tweede generatie Uitendaal, Jan en Joop, het over. Lange tijd was de term 'verversingshuis' een begrip. Later werd het eerst café-restaurant Groenendaal en vanaf 1977 Restaurant Landgoed Groenendaal.

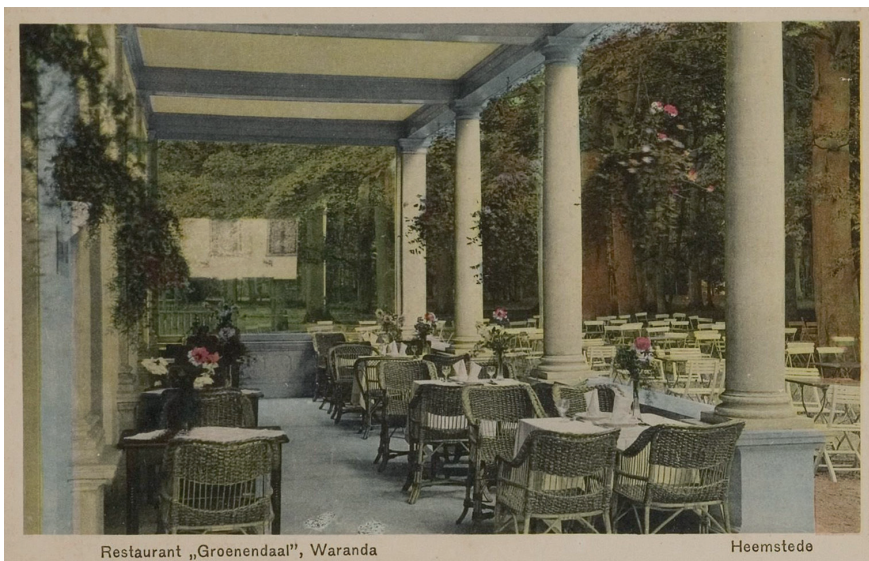

► Onderaan het menu een tekening van het Gezondheidshuis aan de Lieven de Keylaan, dat in 1933, mede op initiatief van dokter Droog, geopend was.

Koninginnesoep en chipolatapudding

De familie Uitendaal heeft veel bewaard uit de honderdjarige geschiedenis. In één ordner zitten de menu's van feestelijke bijeenkomsten uit de jaren 1931-1951. Jammer genoeg voor de soms fraaie vormgeving zijn er genadeloos perforatiegaatjes ingeslagen, maar ze zijn nog prima te lezen. En dan blijkt hoe veelzijdig de aanleidingen tot diners waren.

Uit de jaren dertig zijn het vooral menu's van bruiloften en feesten ter gelegenheid van een 25- of 40-jarig huwelijk. De voorgerechten variëren, daarna is de koninginnesoep favoriet, de vis wordt

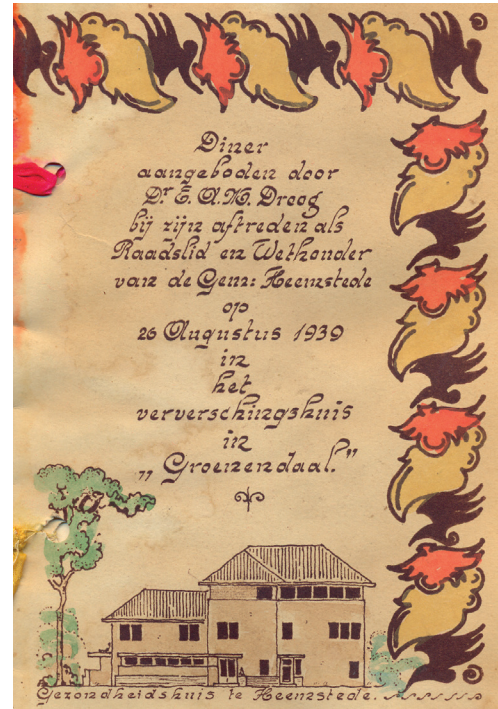
Restaurant „Groenendaal”, Waranda

Heemstede

▲ De sfeervolle veranda in 1934.

geserveerd met eiersaus of peterseliesaus en als vlees komt er ossenhaas op tafel of kalfsoesters. Het zoet wordt zeker niet overgeslagen. Na de chipolatapudding krijgen de gasten nog ijs en fruit. Ze zullen vast voldaan naar huis gegaan zijn.

In 1939 nam dokter E.A.M. Droog afscheid als raadslid en wethouder van Heemstede. Hij heeft veel betekend voor de Heemstedse politiek en Droog bood het college, de raad en de belangrijkste ambtenaren een diner aan. Dat was gepland op zaterdag 26 augustus in Groenendaal, maar de mobilisatie gooide roet in het eten. In het verversingshuis verbleven inmiddels manschappen van de motorartillerie. Op 1 september werd in de gemeenteraadsvergadering

afscheid genomen van Droog en in het Gezondheidshuis aan de Lieven de Keylaan werd een plaquette onthuld. Of het diner ooit nog doorgegaan is, valt niet te zeggen. In de krant wordt het niet meer vermeld. Jammer, want het menu, voorzien van mooi tekeningetjes, belooft een feestelijk maal: kreeftencocktail, schildpadsoep, zalm, eend, diverse nagerechten en kaas.

Ook een feest van de Heemstedse Zwem- en Poloclub HPC in hetzelfde weekend ging niet door. Het bos was vanaf eind augustus voor wandelaars gesloten. Pas eind oktober ging het noordelijk deel weer open en half november het hele wandelbos. In oktober 1939 werd in het verversingshuis een 'cantine voor militairen' geopend, waar ze gezellig bij elkaar konden komen. Dat alles door de vriendelijke medewerking van de gerant van het verversingshuis, aldus het verslag in de krant.

Oorlogsjaren

In de eerste maanden van de oorlog was het wandelbos wederom gesloten. Pas eind augustus 1940 werd het weer volledig opengesteld. Het leven ging door, ondanks de bezetting, dus ook de feest-

► Het menu, zoals het voorzien was voor 26 augustus 1939.

jes en etentjes in het verversingshuis. Er werd zelfs gesport. In september 1941 werden er tafeltenniswedstrijden gehouden, zoals ook in 1939 al was gebeurd. De eerste jaren van de oorlog zien de menu's er nog als vanouds uit. Daarna wordt het iets eenvoudiger, zowel het eten als de vormgeving van de kaarten.

Op 16 oktober 1941 overleed Joop Uitendaal. De tweede generatie, de broers Joop en Jan Uitendaal, nam het over en de broers Verdonshot waren niet langer betrokken bij het restaurant.

Op 7 februari 1942 vierde ijsvereniging 'De Volharding' het 25-jarig bestaan met een drukbezochte receptie in de zalen van het verversingshuis.

In november 1942 waren zeventig jongens en meisjes van zeven tot dertien jaar te gast voor een lunch op de 'Dag van de politie'. In de feestelijk versierde zaal, aldus de krant, kregen de kinderen hutspot met goede jus en een bal gehakt. De ingrediënten waren door de politiemensen betaald, zij zorgden ook voor de bediening en zaten tussen de kinderen aan tafel. Er werd zo flink opgeschept dat het bordje pap als nagerecht voor veel kinderen te veel was. Hoofdinspecteur Berentsen was toen nog niet vervangen door een NSB'er.

In december 1943 was er in het verversingshuis een feestmiddag voor tweehonderdvijftig kinderen, georganiseerd door Winterhulp Nederland. Dat was de nationaalsocialistische organisatie die alle maatschappelijke hulpverlening had overgenomen. Voor de kinderen, allen in de lagere-schoolleeftijd, werd de kinderoperette Hans en Grietje opgevoerd. Ze kregen melk en versnaperingen en bij het naar huis gaan twee grote appels en een zakje snoep.

In de ordner is het laatste menu uit de oorlogsjaren van 15 januari 1944, een huwelijksdiner. Na de oorlog kregen Jan en Joop Uitendaal een schadevergoeding vanwege misgelopen inkomsten vanaf 1 februari 1944. Vanaf die datum was het restaurant blijkbaar gesloten. Pas in juli 1945 ging het weer open en in oktober was ook de schade aan het gebouw hersteld. Het eerste bewaarde naoorlogse menu is van september 1947 en daarvan luidt de kop met een kwinkslag 'Ons Rantsoentje'. Veel levensmiddelen waren toen nog op de bon.

► De Haarlemse Bridge Club maakte in juli 1942 een menu vol bridgetermen.

Reünisten en studenten

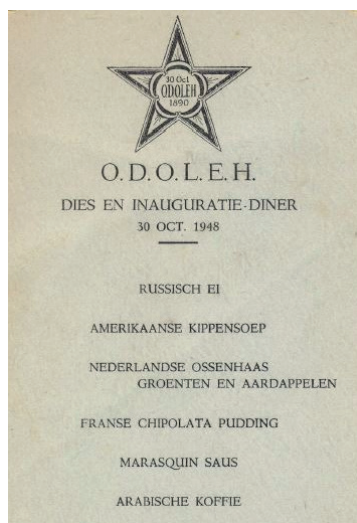
Vanaf 1936 hield de HVV, de Haarlemse Handelschool Vereniging van oud-leerlingen van de HBS-a, aan het eind van het schooljaar een diner en tuinfeest in Groenendaal. Het diner was voor reünisten, het tuinfeest speciaal ook voor alle geslaagden van dat jaar. En dan werd er flink uitgepakt met live muziek en binnen en buiten dansen. De dansvloer buiten was romantisch verlicht met lampionnen. Ook in 1947 waren de reünisten

van de partij met hun diner.

Het Amsterdamse Studenten Corps wist Heemstede eveneens te vinden. Het dispuut ODOLEH, opgericht in 1890, hield in oktober 1948 het dies- en inauguratiediner in Groenendaal. De betekenis van de afkorting is minder verheven dan je misschien zou denken: Opgericht Door Oud-Leerlingen Ener Hogere Burgerschool.

► Dies- en inauguratiediner van het dispuut ODOLEH, 1948.

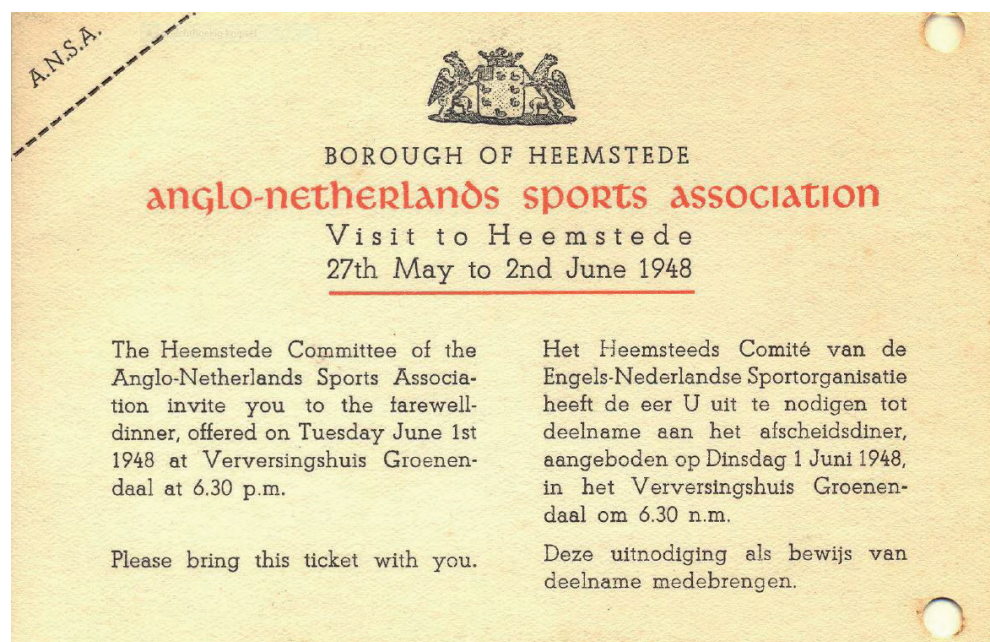
Sporters uit beide landen zouden na de oorlog vast heel graag weer eens buiten de landsgrenzen willen sporten, maar waarschijnlijk zouden daarvoor geen deviezen beschikbaar zijn. Door de sporters in het gastland gewoon bij mensen thuis te laten logeren, zou de uitwisseling op een goedkope manier toch door kunnen gaan. Het plan werd een succes. Meer dan vijftig steden en kleinere plaatsen werden aan elkaar gekoppeld. Heemstede werd gekoppeld aan Leamington-Spa. Op 27 mei 1948 werd een grote groep sporters in de versierde zaal van het verversingshuis ontvangen. De volgende dag bezochten ze Volendam, Marken en Amsterdam en de dagen daarna speelden de Engelsen dames-hockey tegen een team van speelsters van Alliance en Rood-Wit, cricket op het Heemsteedse sportpark, zwem- en waterpolowedstrijden in Groenendaal, voetbal tegen een team met spelers van HBC en RCH en tot slot nog tafeltennis in het restaurant van het sportpark en tennis op de banen in Groenendaal. Op 1 juni was er een afscheidsdiner in het verversingshuis.

Verbroedering door sport

Al in 1943 werden er in Engeland plannen gemaakt voor de Anglo-Netherlands Sports Association.

Het is opvallend dat dit decennia voor de officiële jumelage tussen Heemstede en Leamington-Spa plaatsvond. Mogelijk heeft dit later wel meegespeeld bij het aangaan van de stedenband in 1986.

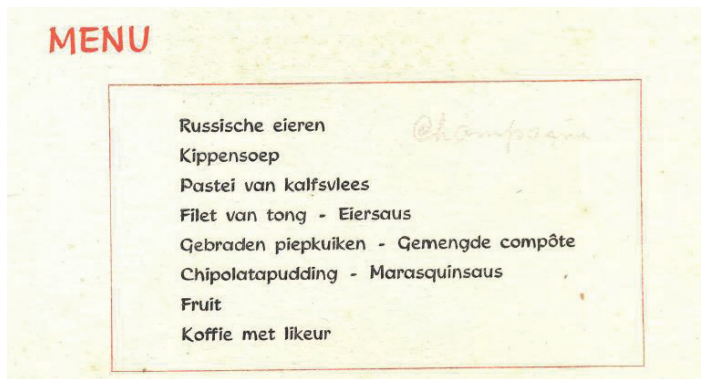
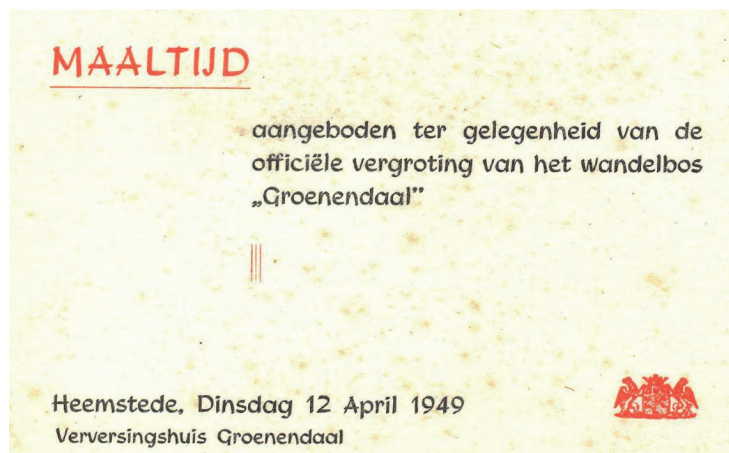
► Uitnodiging voor het afscheidsdiner voor de sporters uit Leamington Spa, 1948.

Vergroting van het wandelbos

In 1946 was het huis *Meer en Berg* verkocht aan de zusters Augustinessen. In 1948 kocht de gemeente Heemstede de rest van het grondgebied van *Meer en Berg* om het toe te voegen aan het wandelbos Groenendaal. Op 12 april 1949 was de feestelijke opening. De echtgenote van de burgemeester, mevrouw Van Doorn-Slaghekke, knipte een lint door en daarna werd de 'officiële vergroting van het wandelbos' gevierd met een maaltijd in het restaurant.

▼ *Feestmenu bij de 'Officiële vergroting van het wandelbos Groenendaal'. Bij de Russische eieren staat in potlood 'Champagne'.*

Dammen op het terras

In september 1947 bestond de RK Dam- en Schaakclub St. Bavo dertig jaar. Ze vierden dat met openluchtwedstrijden op de terrassen van het verversingshuis. Blijkbaar werkte het weer mee, want de foto bij het krantenverslag is inderdaad buiten genomen. De Haarlemse Damclub, één van de tegenstanders, jubileerde ook. Zij bestonden veertig jaar.

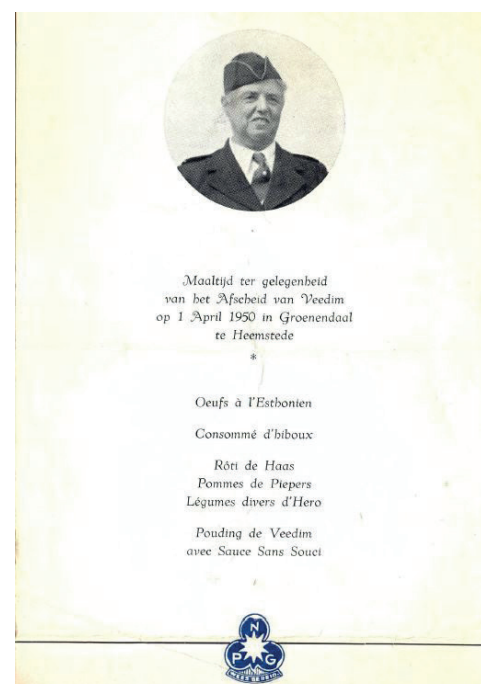
► *Menu bij het afscheid van Veedim, de voorzitter van het Nederlandse Padvindsters Gilde.*

▲ *Tussen de dammers op het terras van het verversingshuis is geen vrouw te bekennen.*

Nederlandse Padvindsters Gilde

Op 1 april 1950 werd de jaarvergadering van het Nederlandse Padvindsters Gilde (NPG) in Groenendaal gehouden. De presidente van het gilde, mevrouw E. van den Bosch-de Jongh, in padvindsterstermen Veedim genaamd, nam na twintig jaar afscheid. Minister Cals van Onderwijs was aanwezig om haar de

versierselen van de Orde van Oranje Nassau op te spelden en ze kreeg bloemen van koningin Juliana. Na de huldiging was er een drukbezochte receptie en vervolgens een diner. Opvallend op het menu zijn de 'Legumes d'Hero' en de 'Pouding de Veedim avec Sauce Sans Souci'. Onderaan staat het logo van het NPG.

▼ *De toast met champagne bij het feestmaal na de installatie van burgemeester van Rappard. Hij staat in het midden met zijn echtgenote. Op de achtergrond de klassieke vitrage van die jaren.*

meester, mr. A.G.A. ridder van Rappard, geïnstalleerd. Het feestmaal, aangeboden door het gemeentebestuur, vond plaats in het verversingshuis. Op de vele foto's zien we soms wel drie obers tegelijk die

aan tafel de gerechten vanaf grote schalen uitserveren en de champagne en wijn inschenken. Ze zijn gestoken in rokkostuum met witte strik. Op de rijk gedekte tafels staan bloemarrangementen van fresia's met asparagus en, zoals dat nog lang gewoon zou zijn, tussen de borden in asbakken en lucifers.

Menu op rijm

Op 2 juni 1951 vierde het echtpaar Van Lent-Swart van Van Lent's Autobedrijven uit de Raadhuisstraat hun veertigjarig huwelijk. 's Middags was er in het verversingshuis een receptie en 's avonds een 'vriendenmaal'. Het menu was een klein boekje, bij elkaar gebonden met een rood-wit-blauw lintje. Ieder gerecht had een gedichtje. In het eerste, dat op de Russische Eieren, klinkt de tijdgeest volop door:

*Oeufs à la Russe. Zó van de kip,
die openen het festijn
Die hebben heus geen kennis aan het
IJzeren Gordijn
Als Vader Stalin zag vandaag,
wat hier op tafel staat
Ging hij bij de General Motors graag,
werd automobielmagnaat
Met een Chevrolet of een Buick paleis
als hier in Heemstede staat.*

► *Het 'Verversingshuis Groenendaal' had z'n eigen servies.*

► Zo zag een feestelijk gedekte tafel er in die jaren uit, met het eigen servies van Groenendaal, de gesteven servetten op de borden en de menukaarten met daarop het molentje van Groenendaal.

100 jaar Uitendaal op Groenendaal

Dit jaar viert de familie Uitendaal dat ze honderd jaar de scepter zwaait in het restaurant. Inmiddels is Hein Uitendaal jr., vierde generatie, de gastheer. Recent is de inrichting aangepast met onder andere nieuwe stoelen en lampen. Chef-kok René Haak en zijn brigade zorgen voor maandelijks wisselende lunches en diners. Er staan speciale gebeurtenissen op stapel. Zo komt de muziektent weer terug. Hein is nog aan het kijken waar hij komt te staan en wanneer er dan optredens zullen zijn van harmonie St. Michael, het Heemsteeds Philharmonisch Orkest en anderen.

Er zullen wandelingen worden georganiseerd (ook in samenwerking met de HVHB) die worden afgesloten met een lunch en er komen speciale jubileum-menu's. Kijk voor actuele informatie op www.landgoedgroenendaal.nl.

Bronnen

Groenendaal, van buitenplaats tot wandelbos, Heemstede 2013.

<http://nha.courant.nu>

<https://ilibriana.wordpress.com>

► In 2013 was er in het raadhuis een tentoonstelling ter ere van honderd jaar wandelbos Groenendaal. De tafel was gedekt met het servies, bestek en hotelzilver uit vervlogen jaren.

Tweehonderd jaar Hageveld (1817-2017)

Hillebrand de Lange

De tweede mei 2017 is de dag, waarop Hageveld tweehonderd jaar geleden in Driehuis werd geopend. Dit jubileum wordt op het huidige Atheneum College Hageveld in Heemstede het hele schooljaar groots gevierd. Met trots kijkt Hageveld op zijn verleden terug.

▼ *Hageveld schijnt zijn naam te hebben ontleend aan de vele fraai geschoren beukenhagen die het voorplein, de bloemen- en moestuin en de boomgaard van de buitenplaats Haagenvelt in Driehuis omringden: het veld met de hagen. De naam Hageveld is mee verhuisd naar Voorhout en naar Heemstede.*

Op 30 november 2013 herdachten we dat de erfprins van Oranje, Willem Frederik, na een ballingschap van achttien jaren in Scheveningen voet aan wal zette en het koningschap op zich nam. De start van tweehonderd jaar koninkrijk onder het Huis van Oranje en het einde van de Franse tijd. Met het Grondwet Festival op 29 maart 2014 herdachten we dat tweehonderd jaar eerder de nieuwe koning Willem I in de Nieuwe Kerk in Amsterdam de eed op de grondwet aflegde en vierden we de invoering van de eenheidsstaat, van een grondwet, een volksvertegenwoordiging en van het Koninkrijk der Nederlanden. De stichting van Hageveld in 1817 heeft alles te maken met de mogelijkheden die de nieuwe grondwet bood. Ze stelde alle godsdiensten voor de wet gelijk en bood

de mogelijkheid om onderwijs in te richten. De rooms-katholieke kerkelijke overheid, wat daar althans nog van over was, ging onmiddellijk aan de slag. De tijd dat priesterstudenten in het buitenland hun opleiding moesten volgen, diende nu maar eens voorbij te zijn.

Van Bommel, Van Wyckerslooth en Van Niel

Aan Cornelius van Bommel, Cornelius van Wyckerslooth en Wilhelmus van Niel heeft het seminarie Hageveld zijn ontstaan te danken. Deze drie jonge priesters waren vrienden en studiegenoten. Ze hadden elkaar leren kennen tijdens hun opleiding in Borgh bij Münster, waar ze hun kerkelijke opvoeding hadden genoten van Franse priesters, die na de Franse Revolutie in ballingschap leefden. Ze kregen de opdracht om een kleinseminarie te stichten. Alle drie waren ze bereid om hun eigen vermogen daarvoor beschikbaar te stellen. In het begin van 1817 kochten ze uit eigen zak de uitgestrekte buitenplaats *Haagenvelt* in Driehuis. Op 2 mei openden zich de deuren om de eerste student te ontvangen, weldra gevolgd door meerdere. Vele jongemannen die zich op Hageveld aanmeldden, hadden er al enige studie onder particuliere leiding opzitten. Als leraren werden priesterstudenten van Warmond ingezet. De ziel van alles wat er op het jeugdige Hageveld gebeurde was echter regent Cornelius van Bommel. Hij leidde het seminarie als een huishouden, als een vader van een gezin.

► *Bidprentje van C.R.A. van Bommel (1790-1852), één van de drie grondleggers en tevens eerste regent van Hageveld.*

Hij vormde de bezielende kracht en de spil waarom alles draaide.

De sluiting van Hageveld, 1825-1830

Met de komst van de eerste lichten studenten en de geleidelijke opbouw van een seminarielevens begonnen ook de eerste schermutselingen met de regering. Want hoewel de katholieken op grond van een Koninklijk Besluit de vrijheid hadden gekregen om 'Hooger Onderwijs' te geven, stond de uitleg die zij aan dit KB gaven haaks op die van de koning. Door alle eeuwen heen hebben Kerk en Staat in Europa met elkaar in de clinch gelegen. Altijd met als inzet om de Kerk aan het staatsgezag te onderwerpen. Twistappel werd in dit geval de opleiding van de geestelijkheid. Het was echt niet de bedoeling dat de onbevoegde geestelijkheid van het Verenigd Koninkrijk (Nederland en België) op eigen houtje privé-schooltjes ging oprichten om daar Latijn en Frans te geven. Voor die vakken waren er ook in de steden immers al voldoende mogelijkheden. In de ogen van de koning was Hageveld een obscuur schooltje, waar elk overheids-toezicht ontbrak. Het ging hem echter niet alleen om Hageveld, maar bovenal

wilde hij het onderwijs in de katholieke Zuidelijke Nederlanden (België) aan de exclusieve invloed van de geestelijkheid onttrekken en onder overheidstoezicht plaatsen. Bij Koninklijk Besluit diende ook Hageveld op 1 september 1825 zijn poorten te sluiten.

Collegium Filosoficum, Leuven

De koning bood echter een alternatief. Hij stichtte aan de Rijksuniversiteit van Leuven in de Zuidelijke Nederlanden een kweekschool om jonge studenten op te leiden die zich wilden voorbereiden op de theologiestudie en op het kerkelijke ambt. Hier zouden dezelfde vakken onderwezen worden als op de kleinseminaries. De naam van de instelling was het Collegium Filosoficum. Het werd door de overheid bestuurd en de benoeming van leraren en professoren gebeurde van staatswege. Het was een soort staatsseminarie. Studenten zouden voortaan alleen nog maar op grootseminaries toegelaten mogen worden als ze in Leuven hun vooropleiding hadden genoten. Het verzet bleef niet lang uit: de grootseminaries kondigden aan studenten uit Leuven te weigeren. Een persoonlijk gesprek van regent Van Bommel met de koning mocht niet baten. Hageveld moest sluiten en de studenten werden wijd en zijd verspreid. Maar niemand meldde zich aan bij het Collegium Filosoficum in Leuven. Ze probeerden, zoals in de oude tijden, hun opleiding in het buitenland voort te zetten. De strijd tussen de koning en de Kerk over de opleiding van de geestelijkheid duurde vijf jaar. In 1830 werd aan de Katholieke Kerk de vrijheid verleend om de geestelijkheid zonder inmenging van de overheid op te leiden. In datzelfde jaar ging de constructie van de eenheid van Zuid- en Noord-Nederland in vlammen op.

De verhuizing naar Voorhout (1830-1847)

Hageveld werd in Driehuis heropend op 14 juni 1830, maar dit was slechts tijdelijk. In de overeenkomsten tussen de Kerk

▲ Bisschop A.J. Callier, in 1898 getekend door Theo Molkenboer.

▼ Hageveld in Voorhout, gebouwd op de grond van de voormalige buitenplaats Schoonoord. Geschilderd door Willem Vester in 1874.

en de Staat was bepaald dat elk bisdom slechts één seminarie mocht openen en Hageveld moest dus ondergebracht worden op het seminarie van Warmond. De periode na de heropening in Driehuis was zwaar. De grootseminaries waren bijna ontvolkt. De buitenplaats had vijf jaar min of meer leeg gestaan. En hoe vond je geschikte leraren? In 1835 bedroeg het aantal studenten echter al weer 62. In oktober 1845 kocht de Aartspriester van het Aartspriesterdom Holland en Zeeland de buitenplaats Schoonoord in Voorhout. In 1846 begon de nieuwbouw en in oktober 1847 werd het nieuwe seminarie in gebruik genomen. Het oude Hageveld in Driehuis werd voorgoed ontruimd.

In deze periode ontstond beroering door een pamflet van de Leidse hoogleeraar en schoolinspecteur Siegenbeek. Hij luchtte zijn weerzin tegen de katholieke priesteropleidingen en beweerde dat de maatregelen die in 1825 tegen de seminaries waren genomen volkomen terecht waren, omdat ze plaatsen waren waar 'de domheid werd georganiseerd'. Veel hoge katholieke geestelijken grepen verontwaardigd naar de pen voor een weerwoord. Het is goed hierbij te bedenken dat het katholieke volksdeel in deze periode nog altijd een geïsoleerde groep was in het land. In maatschappelijk opzicht speelden de katholieken geen enkele rol. Ze waren een gemakkelijke prooi voor antiklerikale kringen.

Het seminarie in Voorhout

De regering had uitdrukkelijk gesteld dat het kleinseminarie in Voorhout en het grootseminarie in Warmond slechts één instelling vormden voor de opleiding van geestelijken. Toen in 1853 in ons land de bisschoppelijke hiërarchie werd hersteld, kwam Hageveld onder het rechtstreekse gezag te staan van de nieuwe bisschop van Haarlem en werd het verheven tot bisschoppelijk seminarie van het bisdom Haarlem. De versplinterde gemeenschappen uit de tijd dat Holland een Aartspriesterdom was, kwamen nu onder de hoede van één bisschop. Het bijbrengen van een wij-gevoel onder de katholieken werd met vereende krachten ingezet. Hageveld werd de kweekvijver voor het toekomstige kader van het nieuwe bisdom. Muziek- en toneelonderwijs kwamen van de grond. De 17de-eeuwse dichter Vondel kwam centraal te staan bij de opvoering van de treurspelen en in het literatuuronderwijs. In de tweede helft van 19de eeuw werden vele katholieke kerken gebouwd en de priesters daarvoor hadden voor het grootste deel hun opleiding op Hageveld genoten. Ook de bouwheer van de kathedraal aan de Leidsevaart en van het Heemsteedse Hageveld, Augustinus Callier, was van 1875 tot 1892 leraar in de klassieke talen en regisseur van het toneel op Hageveld. In 1892 werd hij tot vicaris-generaal en in 1903 tot bisschop van Haarlem benoemd. Hij kende Hageveld van binnenuit. Hij is het ook geweest die de opdracht heeft gegeven voor het derde Hageveld in Heemstede.

Het Rijke Roomsche Leven

Toen bisschop Callier in 1920 in Heemstede het landgoed 't Groot Klooster aankocht om daar zijn nieuwe seminarie te bouwen, was de maatschappelijke positie van het katholieke volksdeel grondig gewijzigd. Het algemeen kiesrecht was ingevoerd, het katholiek onderwijs werd op gelijke wijze als het openbaar onderwijs door de overheid gefinancierd en de katholieke zuil stond recht overeind. Een archipel van kerken,

seminaries, kloosters, scholen en zorg-instellingen lag over Nederland gespreid. In Heemstede was aan de Herenweg en Kerklaan een katholieke enclave ver-rezen van Bavokerk, Verenigingsgebouw, Jozefschool, Henricus-ULO, Antonius-gesticht, Bavogesticht en Broederhuis. Op tientallen congregaties van zusters en broeders in Nederland rustten de taken van zorg en onderwijs. In 1923 werd een eigen radio-omroep (KRO) opgericht en een eigen katholieke universiteit in Nijmegen, enkele jaren later gevolgd door een katholieke economische hogeschool in Tilburg. Het bisdom had zijn eigen kathedraal gebouwd, een majestueus bouwwerk aan de Leidsevaart dat het prestige van het bisschoppelijk gezag en de kracht van het katholieke volksdeel uitstraalde. In die sfeer van maatschappelijke emancipatie en overwinning werd het nieuwe Hageveld gebouwd. Ook dit nieuwe seminarie was een prestigeobject. Architect Jan Stuijt was niet de eerste de beste. Hij had als doorge-winterde katholiek zijn sporen verdiend met de bouw van kerken, ziekenhuizen, scholen, arbeiderswijken en villa's. Hij had samen met Joseph Cuypers aan de kathedraal gewerkt, het raadhuis van Heemstede ontworpen en het uitbrei-dingsplan van Heemstede opgesteld.

Pubers voor God

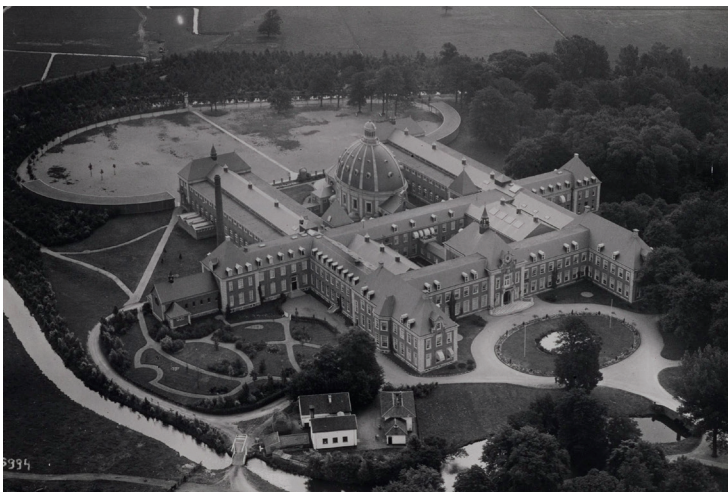
Hageveld werd gebouwd voor een gesloten gemeenschap van vierhonderd seminaristen, afgezonderd van de bui-

tenwereld en onder leiding van priesters gesteld. Met een opvoedingsstrategie ten dienste van een toekomstig priesterschap en ten dienste van God. De klein- en grootseminaries waren in deze tijd voor de katholieken bijna de enige vorm van voortgezet en hoger onderwijs. De enkele colleges van de Jezuïeten rekruteerden bijna uitsluitend uit de katholieke elite. Op de seminaries konden ook 'gewone' katholieken terecht. Het was voor hen vaak een sluiproute naar verder onder-wijs. Dat blijkt wel uit het hoge percenta-ge afvallers tussen de eerste klas van het kleinseminarie en de uiteindelijke pries-terwijding. Zo droegen de seminaries in belangrijke mate bij aan de educatieve emancipatie van de katholieken. Hoeveel bekende Nederlanders die belangrijke posities hebben bekleed in de Kerk, de politiek, de maatschappij of de univer-siteiten hebben hun gehele of een groot deel van hun opleiding niet genoten aan een seminarie? Hageveld heeft in die zin in maatschappelijk opzicht een cruciale rol gespeeld.

Zusters, nimfen en knechten

De leefgemeenschap van een seminarie bestond niet alleen uit seminaristen en priesters. Hageveld was min of meer een autarkische gemeenschap met een boerderij, moestuinen, een slagerij, bak-kerij en werkplaatsen voor ambachtelijk onderhoudswerk. De huishouding stond onder leiding van de zusters Francisca-nessen van Alverna uit Aerdenhout. Zij hadden hun eigen kloostervleugel met een eigen kapel. Hageveld heeft heel veel aan deze zusters te danken. Zonder hun belangeloze inzet zou het seminarie niet hebben kunnen functioneren. Zij werden geholpen door een grote groep meisjes en knechten met een beperking. Hageveld was voor hen een soort sociale werkplaats en een thuis. Zij woonden immers ook op Hageveld. De zusters regisseerden hun arbeid. Deze meisjes werden door de klassiek geschoolde seminaristen nimfen genoemd. Nimfen zijn in de Griekse mythologie mooie jonge vrouwen die zich rondom de Griekse goden ophielden.

▼ In september 1923 betrokken de eerste seminaris-ten het gebouw. De kapel moest toen nog gebouwd worden en werd ingewijd in 1925. Deze luchtfoto is uit 1929.

► Een volle kapel tijdens de Paas-nachtwake van 1955.

▼ De volle eetzaal van Hageveld.

▲ Kermis op de cour.

De Duitse bezetting

Voor de tweede maal in zijn geschiedenis moest Hageveld zijn poorten sluiten. De eerste twee schooljaren van de oorlog kon het seminarieleven nog voortgang vinden, maar in mei 1942, in de maand dat Hageveld op 2 mei zijn 125-jarig bestaan sobertjes had gevierd, voltrok zich het vonnis. Op 29 mei moest iedereen er uit. De Duitse Kriegsmarine eiste het gebouw op als huisvesting voor het marinepersoneel dat vanuit de haven van IJmuiden opereerde. Leraren, zusters en seminaristen gingen in ballingschap. De 375 studenten werden voor kortere of langere tijd ondergebracht in Amsterdam, Bodegraven, Haarlem, Leiden, Noordwijkerhout, Rotterdam, Venhuizen, Warmond en Westwoud. Het bestuurscentrum ging naar de Vijverlaan in Haarlem. In het schooljaar 1944-1945 stond Hageveld op non-actief en waren de seminaristen thuis. Hageveld werd intussen een kazerne. Er werden verdedigingswerken en loopgraven aangelegd. In de zomer van 1944 lieten de Duitsers de daken en de gevels beschilderen in camoufla-gekleuren. Het gebouw was natuurlijk een eventueel doelwit voor geallieerde bombardementen. Hageveld is hier door

◄ Slaapzaal met chambrettes. Hageveld had twee van deze zalen, elk met tweehonderd chambrettes. Ze waren van boven open en door een gordijntje toegankelijk.

▲ *Zusters aan het werk in de keuken van Hageveld.*

het oog van de naald gekropen en wonder boven wonder gespaard gebleven. In de laatste maanden van de oorlog werd het gebouw opgeëist om er een lazaret in onder te brengen. Op het dak en op de cour werden rode kruizen geschilderd. Op 15 mei vertrokken de Duitsers. Hageveld was leeggeroofd en leeggeplunderd. Maar in de zomermaanden van 1945 werd het in gereedheid gebracht om in september weer bijna vierhonderd studenten te ontvangen. Met een plechtig dank-Lof en een Te Deum werd het nieuwe schooljaar ingeluid. Regent Henning heeft Hageveld door de zwaarste jaren uit zijn bestaan geloodst. Hij slaagde erin om alles weer in het dagelijkse gareel te krijgen en het seminarielevens weer tot bloei te brengen. Tot aan zijn emeritaat in 1962. Toen braken er wederom nieuwe tijden aan.

De doorbraak van de jaren zestig

► *Van 1942 tot 1944 waren de leerlingen van Hageveld ondergebracht op diverse plekken, onder andere in Westwoud. Op de uitbouw van de zustersschool is de naam Hageveld aangebracht.*

Elvis Presley, Bob Dylan en de Beatles vertolkten het nieuwe levensgevoel

▲ *De studieruimte in Westwoud (1942-1944).*

onder de jeugd. De televisie bracht de buitenwereld de huiskamers binnen. De uitstraling van president Kennedy schiep verwachtingen over een nieuwe wereld. Afrika maakte zich vrij van haar koloniale machten. Het optreden van de provo's en de Kabouters in Amsterdam, de ontluikende jeugdcultuur, de emancipatiegolf, ze vormden slechts enige van de historische factoren die het leven op Hageveld een totaal ander aanzien zouden geven. De jeugd ging zich bevrijden van de knellende banden van religie en maatschappij. Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) in Rome bezon zich op de positie en het functioneren van de Kerk, haar instellingen en haar ambtsdragers. De eenheid van geloof en Kerk viel uiteen. Het blinde geloof dat de Kerk het allemaal bij het juiste eind had, verdween als sneeuw voor de zon. Het strakke seminarierégime viel in duigen en het aantal seminaristen daalde omlaag. Niet alleen op Hageveld, maar in het hele land.

Hageveld moest zichzelf opnieuw uitvinden en een nieuwe koers uitzetten naar een toekomst. De poorten sluiten, zich vestigen in het opkomende Hoofddorp óf verder gaan op deze plek en de deuren opengooien voor leerlingen uit de omgeving. Dat waren enige opties. De Mammoetwet van 1968 maakte een einde aan de traditionele gym-

▲ Voor de kerk in Westwoud.

▲ De slaapruimte in Westwoud.

► Links bisschop mgr. J. van Doodewaard, rechts mgr. C. Henning, Hageveld ca. 1960. Twee prelaten, sigaartje in hun hand. Regent Henning heeft Hageveld door de oorlogstijd gelooft en toen hij in 1962 met emeritaat ging, viel het seminarie-systeem uiteen. Hij is de laatste vertegenwoordiger van de oude seminarie-opleiding.

nasiale opleiding. Hageveld werd een Atheneum, waar Latijn alleen nog een keuzevak werd. Lekenleraren namen in razendsnel tempo de plaats in van de priesterleraren. Hageveld werd een klein schooltje van nog geen driehonderd leerlingen. In 1970 deden de eerste meisjes hun intrede. Het was alsof de knellende banden van het seminarieregime omsloegen in hun tegendeel, namelijk een vertrouwelijke en ongedwongen atmosfeer, waarin nu de leerling centraal stond en niet meer de strakke dagorde en waarin een groot deel van de leraren niet meer eerwaarde, maar bij de voor naam werd genoemd. Misschien is deze radicale omslag in de jaren zestig een verklaring voor de warme en vertrouwde sfeer die tot op de dag van vandaag zo hoog wordt gewaardeerd op Hageveld.

2017

Atheneum College Hageveld staat er anno 2017 goed voor. Het telt veertienhonderd leerlingen en honderdveertig medewerkers. Het beschikt over een prachtige huisvesting en ligt in een groene omgeving. De viering van het tweehonderdjarig jubileum zal zijn bekroning vinden in een reünie van

Rondleidingen in februari-maart-april

Ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van Hageveld is er viermaal gelegenheid om deel te nemen aan een historische rondleiding door gebouw en landgoed. De rondleiding wordt verzorgd door Hillebrand de Lange, oud-leerling en voormalig docent van Hageveld. Ze worden gehouden op zaterdagochtend van 10.00-12.00 uur, op 18 februari, 4 maart, 18 maart en 1 april. U kunt zich voor één van deze data opgeven via e-mail naar sgon@hageveld.nl onder vermelding van de gekozen datum en uw naam. Plek van verzamelen is de ingang van de school.

▲ De paarse zaal van Hageveld was feestzaal, receptiezaal, dinerzaal bij priesterjubilea en vergaderzaal. Een visitekaartje. Op de achtergrond links een schilderij van mgr J. Callier, dat nu in het Bisschopshuis aan de Leidsevaart hangt. De stoelen staan nu in de kathedraal.

▲ In september 2016 verbaasden de honderdveertig medewerkers de leerlingen door te verschijnen in kostuums uit de tijd van de stichting van Hageveld. Het begin van een uitgebreid feestprogramma gedurende het hele schooljaar.

oud-leerlingen, docenten en oud-docenten op zaterdag 8 juli 2017. Door alle tijden heen heeft Hageveld zich aan nieuwe historische omstandigheden kunnen aanpassen en toch zijn identiteit kunnen behouden. Heemstede mag er trots op zijn deze school al zo lang binnen zijn grenzen te hebben. De uitstraling van Hageveld, maar vooral van zijn uitgevlogen leerlingen reikt zeer ver. Gefeliciteerd Hageveld. En nog vele jaren.

Stichting Reünisten Hageveld

De Stichting Reünisten Hageveld (SRH) is opgericht in 1996 en telt op dit moment zo'n zevenhonderd leden. SRH organiseert elke vijf jaar voor alle oud-Hagevelders een reünie. Elk jaar zijn er bijeenkomsten van jaargroepen en verschijnt er een jaarboek. Daarin komt de historie van Hageveld aan de orde, verschijnen bijdragen van oud-Hagevelders en wordt de kroniek van het Hageveld van nu opgetekend. De SRH is te vinden op www.srhageveld.nl. Daar kan je je aanmelden voor de reünie van 8 juli 2017, maar dat kan ook op www.200jaarhageveld.nl.

Bronnen

Gedenkboek uitgegeven bij het eeuwfeest van het seminarie Hageveld 1817 – 2 mei – 1917, Voorhout 1917.
 F.R. Hazenberg, *Landgoed Hageveld Heemstede 5000 jaar bewoningsgeschiedenis*, Heemstede 2011.
De Universiteit te Leuven 1425-1975, Universitaire pers Leuven, 1976.
 Jan Jacobs, Lodewijk Winkeler en Albert van der Zeijden (red.), *Aan plaatsen gehecht. Katholieke herinneringscultuur in Nederland*, Nijmegen 2012.
 Henk Kroon, *Pubers voor God. Het leven op een kleinseminarie in de jaren vijftig*, Nijmegen 2001.
 Marcel Bulte en Hans Krol, *Heemstede 1940-1945. Een gemeente in bezettingstijd*, Haarlem 1995.
 B. Voets, *Een man uit één stuk. Levensschets van de Haarlemse bisschop F.J. van Vree (1807-1861)*, Hoorn 1978.
 Michel van der Plas, *Onder dak zonder dak, flarden van een jeugd*, Weesp 1985.
 Ignace Wils, *Het Kleine Koninkrijk (Spiegelhistoriael van Oud-Hageveld)*, 's Gravenhage 1951.

Met dank aan Michel Bakker en Frits Hazenberg.

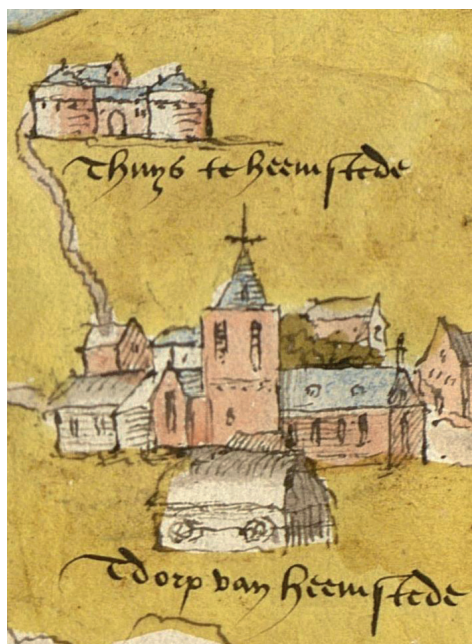
Zoek de verschillen. Afbeeldingen van het Oude Slot en de werkelijkheid

Anja Kroon

Hoe nauwkeurig zijn oude prenten? Kunnen we blindelings op de zorgvuldigheid van de tekenaar of schilder vertrouwen of maakten zij ook gebruik van hun fantasie? In dit artikel worden enkele afbeeldingen van het Oude Slot op hun waarheidsgetrouwheid bekeken.

Veel mensen gaan er vanuit dat de foto's die ze zien de werkelijkheid nauwkeurig weergeven. Veel foto's doen dat ook, maar toch bepaalt de fotograaf wat hij wel en niet wil laten zien. Dat lelijke huis naast die mooie kerk zien we liever niet terug op de vakantiefoto's en met de toegenomen mogelijkheden van programma's als Photoshop wordt het manipuleren van de realiteit steeds eenvoudiger. Dat dit niet alleen voor recente beelden geldt, laten een aantal willekeurige beelden uit het verleden zien. Ook vroeger koos de kunstenaar vaak voor de meest schilderachtige kant van een gebouw en gebruikte hij zijn vaardigheden om de werkelijkheid al dan niet

► 1. Symon Meeusz van Edam (? -1556), kaart van Haarlem en Heemstede tot de Kennemerbeek, september 1539, detail.

▲ 2. Kopergravure Georg Braun (1541-1622) en Frans Hogenberg (1535-1590), kaart van Haarlem, 1572, detail.

met succes naar zijn hand te zetten. Professor J.G.N. Renaud, die in 1947 het terrein van het Oude Slot grondig onderzocht, toonde op basis van dit wetenschappelijke onderzoek aan dat kaartmakers en kunstenaars zich niet altijd aan de realiteit hielden. Dit artikel is voor een belangrijk deel gebaseerd op zijn bevindingen.

De vroegste afbeeldingen

Niet lang voor het jaar 1300 werd het Huis te Heemstede gebouwd. Van dit middeleeuwse kasteel, het latere Oude Slot, zijn geen documenten of afbeeldingen bewaard, dus hoe het eruit zag is niet bekend. De oudste afbeeldingen

staan op 16de-eeuwse kaarten en die blijken niet zo betrouwbaar.

De afbeelding van het Huis te Heemstede op de kaart van Symon Meeusz. van Edam uit 1539 (afb. 1) wordt door J.W. Groesbeek als oudste bekende afbeelding van het slot gezien. Het is wellicht de oudste kaart waarop het slot voorkomt, maar in feite was de kaart niet bedoeld om het slot nauwkeurig af te beelden. Het was een bewijs in een proces tussen de stad Haarlem en het dorp Heemstede over de grens waarbuiten accijnsvrij bier en wijn getapt mochten worden. Wellicht was de werkelijkheid de kaartmaker ook niet bekend. Symon kreeg naar verluidt maar een paar dagen de tijd om zijn kaart te tekenen en koos ervoor een algemeen herkenbaar beeld van een middeleeuws kasteel weer te geven. Renaud oordeelde dan ook in 1947 dat de afbeelding geen waarde had.

De kaart van Georg Braun en Frans Hogenberg uit 1572 (afb. 2) laat een pittoresk groepje gebouwen zonder slotgracht zien. Hun tekening zal meer bedoeld zijn als aanduiding van een belangrijke plek buiten de stad Haarlem, die de hoofdafbeelding van deze kaart vormt. De verschillen tussen de kastelen uit 1539 en 1572 zijn zo groot en komen helemaal niet overeen met de opgravingsplattegrond uit 1947, dat ze wel op fantasie moeten berusten.

Landmeter Pieter Bruynsz maakte, voor zover bekend, de oudste realistische afbeelding van het Huis te Heemstede. Zijn kaart uit 1589 (afb. 3) toont in vogelvluchtperspectief het gebouw met

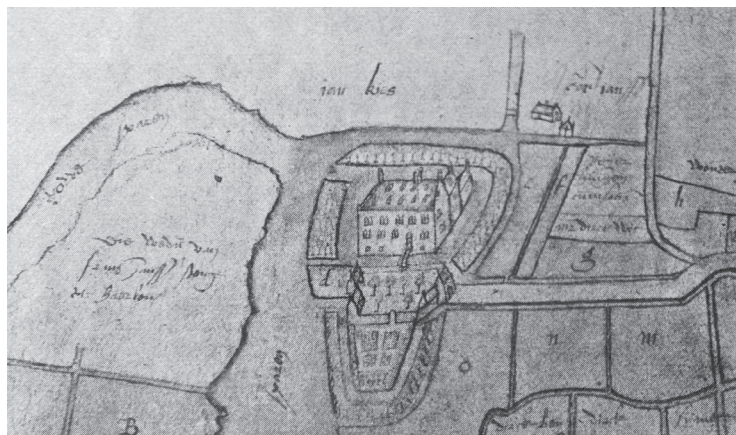
een slotgracht en de omliggende landerijen. Volgens Renaud kon Bruynsz zich niet voorstellen hoe het complex er van boven af uitzag, want van de linkerzijvleugel en achtervleugel is niets te zien. 'Pieter Bruynsz had er kennelijk moeite mee zich voor te stellen, wat er van deze vleugels vanuit de hoogte te zien zou zijn en daar het niet bepaald tot zijn opdracht behoorde het Huis te Heemstede te tekenen, liet hij die gemakshalve maar weg', aldus de onderzoeker.

De tekening die Bruynsz een aantal jaren later maakte is gedetailleerder. In 1602 laat hij vanuit een andere hoek de vleugels wel zien, maar ook hier heeft hij het slot heel schematisch getekend (afb. 4).

▲ 4. Pieter Bruynsz, kaart van de landen gelegen aan de mond van het Spaarne, met het slot Heemstede, 1602, detail.

▼ 3. Detail uit een kaart door Pieter Bruynsz, werkzaam tussen 1578-1603 als landmeter van Rijnland en Kennemerland, 1589.

De glorie van de 17de eeuw

Volgens Renaud werden er pas na 1600 betrouwbare afbeeldingen van het Huis te Heemstede gemaakt, maar ook dan is het zaak kritisch te blijven kijken. Kunstenaars geven de werkelijkheid naar eigen inzicht en vaardigheid weer en veroorloven zich artistieke vrijheden, al naar gelang de mode van de tijd.

Een van de vroege afbeeldingen is een prent gebaseerd op een schets van D. Vinkeboons uit 1607 (afb. 5). Hij laat de voor- en linkerzijvleugel van het slot zien. Het Huis te Heemstede is vaak vanuit deze hoek getekend of geschilderd.

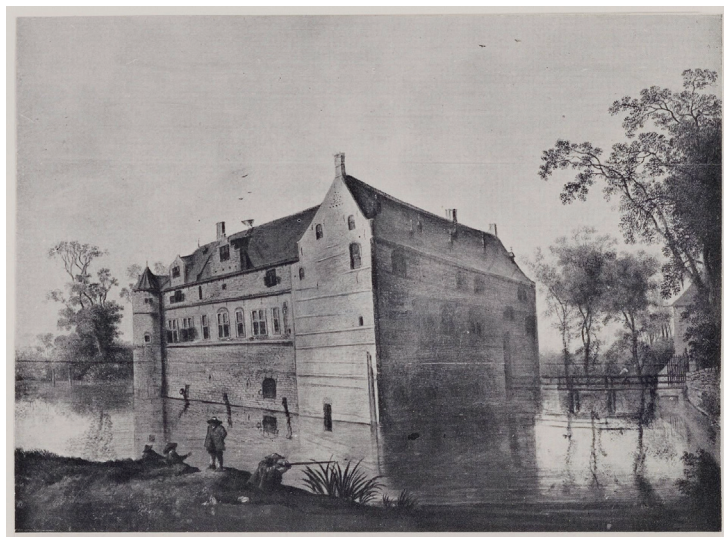

▲ 5. Prent gebaseerd op een schets van D. Vinkeboons uit 1607, anoniem, aan Hendrik Spilman (1721-1784) toegeschreven.

Het is een aantrekkelijke hoek, van waaruit het gebouw in volle glorie kon worden afgebeeld. In de linkervleugel bevonden zich ook de belangrijkste zalen en vertrekken. Dit in tegenstelling tot de rechtere vleugel van het complex waar de dienstgebouwen waren en die daardoor minder attractief was.

De hoektoren is nog laag, die zou Adriaan Pauw na 1620 laten verhogen; en de ingang heeft nog de spitsvormige omlijsting die Pauw bij de bouw van de stenen brug liet verplaatsen naar het duivenhuis. Hoewel er volgens Renaud aan de plaatsing van de ramen niet al te veel conclusies moeten worden verbonden, noemt hij dit een over het algemeen betrouwbare afbeelding.

Ook op een tekening naar een schilde-

▲ 7. Tekening door Roeland Roghman (1627-1692), 1646 of 1647.

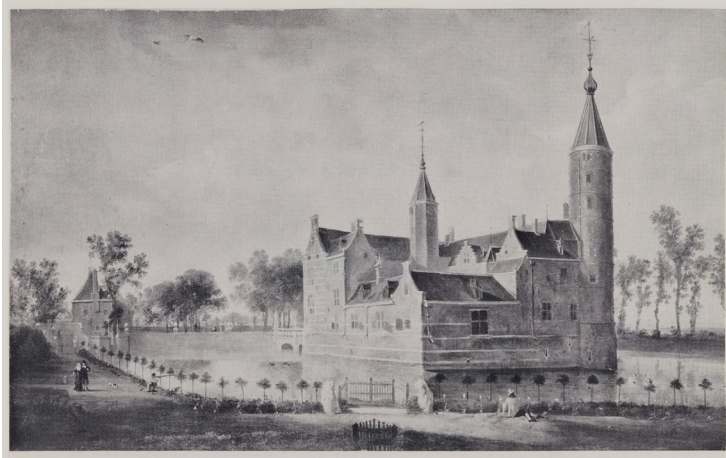
rij uit de dezelfde periode (afb. 6) komt de hoektoren vanzelfsprekend nog niet boven het complex uit, net als de achtkantige traptoren op het binnenplein, die later wel te zien zal zijn. De afbeelding lijkt op die van Vinkeboons, maar er zijn allerlei bouwkundige verschillen zoals het aantal en de plaats van de ramen. Dit schilderij is wel wat primitief, maar omdat het dezelfde gevelindeling vertoont als latere schilderijen, wekt het de indruk van grote betrouwbaarheid.

Nadat Adriaan Pauw in 1620 de Heerlijkheid Heemstede gekocht had, liet hij het kasteel grondig verbouwen. De toren op de hoek en die op het binnenplein werden hoog opgebouwd, de daken werden met leien bedekt en de tuinen naar de mode van de tijd ingericht.

▼ 8. Reproductie van een schilderij van Nicolaas van Berghem (1620-1683), 1646.

▲ 9. Reproductie van een schilderij door Nicolaas van Berghem, 1646 of later.

► 10. Gerrit Berckheyde (1638-1698), een Haarlemse schilder, bekend van zijn natuurgelouwe stadsgezichten, schilderde het slot op een zonnige dag in 1660. De pauw op het muurtje verwijst naar de familienaam van de eigenaar. De windvaan is ook een pauw.

De tekening die Roeland Roghman volgens het bijschrift in 1646 of 1647 heeft gemaakt, geldt als zeer betrouwbaar (afb. 7). Het is bekend dat Roghman heel nauwkeurig werkte, hoewel hij blind aan een oog geweest zou zijn. Deze afbeelding is dus een belangrijke bron van kennis voor de architectuur van het Oude Slot. Roghman laat de recent gebouwde Pons Pacis of Vredesbrug zien, die Adriaan Pauw kort voor 1648 ter nagedachtenis aan de Vrede van Munster liet bouwen.

Ook Nicolaas van Berghem schilderde het slot in 1646 (afb. 8) en ook hij koos

de favoriete plek van veel kunstenaars om het huis in alle luister weer te geven. Maar hij vond de andere kant van het gerestaureerde huis, waar door Pauw prachtige tuinen waren aangelegd, ook de moeite waard om af te beelden. De schilderijen van Nicolaas van Berghem en Gerrit Adriaensz. Berckheyde (afb. 9 en 10) vertonen geen grote verschillen. Er was geen sprake van oorlog of brand. 'Veranderingen alleen in de vensters, het uitbreken of dichtmetselen van een doorgang en dergelijke kleinigheden'.

De achttiende eeuw

In de 18de eeuw zijn talloze kunstenaars doorgegaan met het afbeelden van het Huis te Heemstede. Het bleef een aantrekkelijk onderwerp. Bekende tekenaars als Hendrik Spilman, Abraham de Haen en Abraham Rademaker hebben prenten en tekeningen nagelaten, zij het niet allemaal even nauwkeurig. Het is aardig om tussen de ongetwijfeld bestaande correcte tekeningen uit die periode een paar afwijkende kunstwerkjes uit te lichten.

De 18de-eeuwse afbeeldingen hadden volgens Renaud, weinig documentaire

▲ 11. Abraham Rademaker (1676/77-1735), *de achterkant van het Huis te Heemstede*, 1720.

waarde. Ze lieten zien dat het slot door de tijd heen onberoerd is gebleven en 'aan verval van krachten overleden is'.

Abraham Rademaker heeft in 1720 zijn fantasie de vrije loop gelaten bij het tekenen van de achterkant van het slot (afb. 11). Of wilde hij wellicht een indruk geven van de middeleeuwse toestand van het slot met de lage torens? Voor wie de architectuur van het slot wil kennen, heeft deze tekening in ieder geval geen enkele waarde. Renaud: 'Hij maakt er maar wat van; de verhouding der bouwmassa's is haast tot onherkenbaar wordens toe gewijzigd'.

Abraham de Haan tekende in 1738 onder de goot een boogfriesje (een rij

▼ 12. Abraham de Haan (1707-1748), *tekening in Oost-Indische inkt, 1738, detail*.

▲ 13. Hendrik Spilman (1721-1784), *tekening met pen en penseel, gemaakt tussen 1740 en 1784, detail*.

met kleine boogjes) dat er nooit geweest kan zijn (afb. 12).

Hendrik Spilman, een leerling van Abraham de Haan, legde de nadruk op de grote stenen in de plint links en rechts van de toren en de toren zelf (afb. 13). Opmerkelijk is dat hij in de kelder drie grote openingen tekende, terwijl er op andere afbeeldingen steeds maar een te zien is.

Hendrik de Winter laat de grote plint doorlopen over de hele achtergevel en suggereert door de lichtgele kleur dat hier natuursteen gebruikt is (afb. 14).

Het Oude Slot zou in 1811 worden afgebroken, maar voor die tijd maakten

▲ 14. *Hendrik de Winter* (1717-1790), *aquarel*, 1745, *detail*.

Franciscus Milatz en Wybrand Hendriks nog twee aquarellen die Renaud roemde om hun nauwkeurigheid. Het werk van Milatz (afb. 15) noemde hij 'een uiterst gedetailleerd werkje' waar een kunstken-

ding in de lange lijst van afbeeldingen van het Oude Slot. Het Huis te Heemstede is door de eeuwen heen en zelfs na de afbraak een inspiratiebron voor veel kunstenaars geweest.

► 15. *Franciscus Andreas Milatz*, (1764-1808), *aquarel*, 1780.

▼ 16. *Wybrand Hendriks* (1744-1831), *aquarel*, circa 1800.

ner misschien geen waarde aan hecht, maar een archeoloog des te meer. Het werk van Wybrand Hendriks (afb. 16) kreeg van hem ook een eervolle vermelding

Bronnen

J.W. Groesbeek, *Heemstede in de historie*, Heemstede 1972.

A.H. Huussen jr., J.M.I. Koster-van Dijk, 'De kaart van de ban van Heemstede door Symon Meeusz. van Edem (1539)', in *Jaarboek Haerlem*, 1973.

J.G.N. Renaud, *Enkele gegevens omtrent Adriaan Pauw en het Slot van Heemstede (dl.3), Het huis van de heren van Heemstede tijdens de middeleeuwen*, Heemstede 1952.

Het Wapen van Heemstede: ‘Meer bijzonder dan iedereen had gedacht’

Ellen Kerkvliet

Moerbalken en kinderbinten, klezoren, een accoladeboog, jukbalken, krommers en korbelen. Bij de restauratie en verbouwing van het Wapen van Heemstede kwamen heel wat verrassingen tevoorschijn. Ze vertellen de geschiedenis van het eeuwenoude pand aan het Wilhelminaplein. Een uitdaging voor architect Kees Doornenbal om deze elementen zichtbaar in zijn ontwerp op te nemen.

▼ *Tekening van het Wilhelminaplein uit 1768. Links het Wapen van Heemstede. Niemand had verwacht dat er nog zoveel van bewaard was gebleven.*

Het zal niemand zijn ontgaan: het Wapen van Heemstede is van de ondergang gered en heeft door de verbouwing tot appartementen een nieuwe bestemming gekregen. In opdracht van Stadsherstel Amsterdam, sinds 2013 eigenaar van het pand, heeft Kees Doornenbal het ontwerp gemaakt. Samen met Bart Kwant is hij directeur van architectenbureau Rappange & Partners te Amsterdam. De architect werd verrast door de vele authentieke details die hij na ontmanteling van het sterk verwaarloosde pand tegenkwam. Het is hem gelukt om oud en nieuw te combineren tot een eigentijds appartementencomplex, waar zowel binnen als buiten de geschiedenis terug valt te lezen.

▲ *De klezoren en de 17de-eeuwse natuurstenen blokjes op de hoek(en) van de begane grond. Aan de andere kleur bakstenen en het ontbreken van de hoekdetails is te zien dat de eerste etage er later is opgebouwd.*

Mooi in het zicht

‘Het pand was er zeer slecht aan toe, maar toch vond ik het direct interessant,’ vertelt Doornenbal. ‘Overal kwam ik oude sporen tegen waaraan je het

groeiproces kunt zien dat het in de loop der eeuwen heeft doorgemaakt.'

Op oude afbeeldingen is nog te zien dat het Wapen van Heemstede - in het begin van de 17de eeuw als 'schoutenhuis' of 'regthuys' gebouwd - aan de voorzijde een trapgevel had.

In de 18de eeuw is de gevel vervangen door een zogenoemde *lijstgevel*, een rechte gevel bekroond met een rijke dakgoot, ook wel kroonlijst geheten. Rond 1960 is de voorgevel wit geschilderd. 'Gelukkig kon de verflaag verwijderd worden,' licht Doornenbal toe. 'Je kunt aan het verschil in gebruikte bakstenen nog duidelijk zien, dat het bovenste deel van de gevel later is opgemetseld. Ook kon je door het schoonmaken op de hoeken van de begane grond de klezoren [een *klezoor* is een kwart baksteen] weer zien, net als de natuurstenen blokjes die op regelmatige afstand zijn ingemetseld. Die methode is echt vroeg 17de-eeuws. Dat is nu weer mooi in het zicht.'

Ook de huidige serre maakte deel uit van het groeiproces. Rond 1900 was het slechts een overkapping van het terras, later is deze omgebouwd tot serre waarbij een groot deel van de oorspronkelijke voorgevel, inclusief de 17de-eeuwse toegang, is gesloopt. Tegenwoordig is zo iets niet meer denkbaar, destijds werd daar kennelijk anders over gedacht.

Om het toenmalige restaurant te vergroten is in 1963 een doorgang gemaakt naar het naastgelegen woonhuis nummer 6. 'Dat noem ik nu echt een knoeipand uit de 19de eeuw,' vindt de architect. 'Voor de achtergevel waren holle bakstenen gebruikt, die waren bijna allemaal stukgevroren. Behalve de kroonlijst, die een stukje boven buurmans erf is omgezet, is het niet zo speciaal. Ik heb daarom alle voor het monument storende voorzieningen zoals de toegang, brievenbussen, het trappenhuis en de doorgang naar het oudste deel hierin ondergebracht. Om het te onderscheiden van het oude pand ernaast heb ik voor het houtwerk een andere kleur gekozen. De gevel heeft een baksteenkleur gekregen, de witte verf kon er hier niet goed afgehaald worden.'

▲ Hoekdetail.

▲ Accoladeboog.

Juweeltje

Aan de achterzijde is, door allerlei aanbousels op de begane grond, niet veel meer van de 17de-eeuwse gevel overgebleven. Toch zijn er voor de oplettende kijker nog wel wat opvallende bouwsporen te ontdekken. Zoals de gemetselde *accoladeboog*, die waarschijnlijk bij een venster of doorgang met bovenlicht heeft behoord.

Het meest opvallend is de in zogenoemde *schuine strek* gemetselde *tuitgevel*. De tuit heeft een *toppinakel*, die gedragen wordt door een zandstenen leeuwenkop, en is afgedekt met natuurstenen platen. Het *kloostervenster* bleek nog oorspronkelijk te zijn. Het is vervangen door een soortgelijk nieuw exemplaar, het origineel wordt zorgvuldig bewaard.

'De achtergevel trof ik aan als een dichtgegroeid geheel,' vervolgt Doornenbal. 'Maar eigenlijk is het een juweeltje. Het pand heeft daar erg veel te verduren gehad, wat er over was wilde ik intact laten om nog zoveel mogelijk van vroeger voelbaar te maken. Zo heb ik alleen maar ramen gezet in de gaten die er al waren. Hierdoor zijn de ramen wel ongelijk van grootte geworden en zijn ze niet gelijkmatig over de gevel verdeeld. Op enkele plaatsen zaten harde tegels die je er niet af kon krijgen, op die plekken is de gevel gepleisterd. Verder is de gevel opnieuw, niet te overdadig, gevoegd.'

HET WAPEN VAN HEEMSTEDÉ

► 'Niet weggooien' zegt het bordje links. Het 17de-eeuwse kloostervenster wordt zorgvuldig bewaard.

▲ Om de oude muur niet verder te beschadigen zijn ramen gezet in de gaten die er al waren.

Na het weghalen van de aanbouwsels onder de tuitgevel zat ik met een gapend gat. Ik had er nieuw metselwerk in kunnen maken met twee raampjes. Maar ik heb er voor gekozen niet te gaan reconstrueren en heb het gat gevuld met een groot kozijn. Zo komt de mooie oude gevel het beste tot zijn recht.'

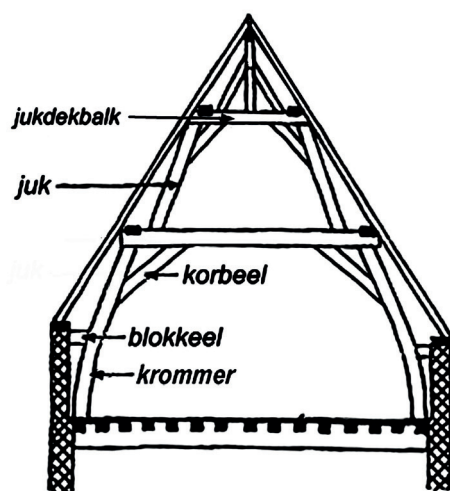
Bijzondere balken

Ook inwendig leek er op het eerste gezicht aan het pand geen eer meer te behalen. Door de eeuwen heen was er veel gesloopt, vertimmerd en verprutst. Maar een aantal puincontainers verder werd duidelijk dat die veronderstelling een vergissing was. Vooral de oude

► Na weghalen van de aanbouwsels ontstond een gapend gat aan de achterzijde van het pand. Rechts de nieuwe situatie.

balken die tevoorschijn kwamen, zowel van de verdiepingsvloer als van de kap, bleken heel bijzonder te zijn. De *moerbalken* (dragende balken, van muur tot muur) en de haaks daar op geplaatste *kinderbalken* zijn nog origineel. De architect vertelt: 'Die balken wilde ik uiteraard in het zicht laten, maar daarbij stuitte ik op een probleem. Want waar moest ik de leidingen laten? En ik wilde ook isolatie tussen de begane grond en de verdieping aanbrengen. In overleg met de welstandscommissie van de gemeente en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed heb ik de hele balkenlaag een stukje laten zakken. Zo had ik meer ruimte onder de vloer van de verdieping en kon ik daar alle leidingen en isolatie kwijt. Je ziet er niks meer van.'

▼ De oude balken geven sfeer aan de appartementen op de eerste verdieping.

▲ Het kleine venstertje in de kelder voor de restauratie. Na de bouw van nummer 6 bood het een 'doorkijkje' naar de kelder van de burens. De kelder van het buurpand is nu niet meer in gebruik.

De jukbalken, korbelen en krommers in de kapconstructie van de zolder en vliering zijn, zo wees bouwhistorisch onderzoek uit, eveneens uit de 17de eeuw. Een krommer is een gebogen jukbalk en werd in de tijd dat het schoutenhuis is gebouwd veel als onderdeel van de draagconstructie van een kap toegepast. Men liet daarvoor eikenbomen speciaal in een gebogen vorm groeien, om er later kromme balken uit te kunnen zagen. Bewoners die een appartement op de eerste verdieping huren hebben zicht op de eeuwenoude balken.

Oudste kelder van Heemstede

In de noordwesthoek van het Wapen van Heemstede is als vanouds een opkamer met daaronder een kelder met twee *kruisgewelven*, waarvan de kruinen iets minder dan een meter boven het maaiveld uitsteken. Deze kelder - de oudste kelder van Heemstede - is gerestaureerd en is vanuit de woonkamer via de originele stenen trap te bereiken. Op oude afbeeldingen is nog te zien, dat er ooit aan de voorzijde twee ramen hebben gezeten. In de gevel kun je zien dat de

▲▼ Een van de dichtgemetselde ramen van de kelder aan de straatkant, gezien van binnen en van buiten.

kelderramen zijn dichtgemetseld. Ook aan de zijkant van de kelder was een venstertje, maar dit wordt al sinds eind 19de eeuw aan het zicht onttrokken door het pand op nummer 6 dat er toen naast is gebouwd. Het raampje zit er echter nog steeds. Het gebeurde in die tijd vaak dat een nieuw huis gewoon tegen het bestaande buurpand werd ‘aangeplakt’, zonder extra zijmuur. Dat is hier ook gebeurd en op plekken waar de stuc laag in de kamers is beschadigd zijn nog delen van de oude buitenmuur te zien. De architect heeft dit zo gelaten.

Zonnepanelen

Het appartementencomplex telt negen woningen met een gemiddelde oppervlakte van ruim zestig vierkante meter en twee of drie slaapkamers. Op de binnenplaats zijn twee houtskeletwoningen

neergezet waarvan de daken volledig zijn voorzien van zonnepanelen. Het ontwerp is met opzet eenvoudig gehouden, zodat alle aandacht naar het historische pand gaat. Ook de bergschuurtjes van de appartementen staan op het binnenterrein. Voor de bestrating zijn authentieke oude klinkers gebruikt, afkomstig van Huis ter Kleef in Haarlem.

Ambachtelijk

Het nieuwe Wapen van Heemstede is de monumentenstatus (het pand op nummer 4 is al sinds 1973 een rijksmonument) na deze geslaagde restauratie en verbouwing meer dan ooit waardig. Het gehele traject heeft bijna drie jaar in beslag genomen. Eind 2013 is de architect begonnen met meten en tekenen, in 2014 was de bouwaanvraag en begin 2016 heeft aannemingsbedrijf Holleman en Zonen Santpoort B.V. het werk opgeleverd. Het gebouw is eigendom van Stadsherstel Amsterdam. In afwachting van de reconstructie van het Wilhelminaplein worden de woningen nu nog tijdelijk verhuurd.

Kees Doornenbal heeft veel waardering voor de goede samenwerking met Stadsherstel Amsterdam, de Commissie Welstand van de gemeente Heemstede en de aannemer. Regelmatig kwam hij op de bouw kijken en zag dan met hoeveel liefde en geduld de bouwvakkers aan het werk waren. ‘Het moest heel zorgvuldig gebeuren, anders zou het pand instorten. Het kon echt niet veel meer hebben. Soms leek het wel of we honderd jaar terug in de tijd waren, ze waren heel ambachtelijk bezig. Uiteindelijk is het geworden zoals ik het wilde, al heb ik er af en toe wel voor moeten vechten. Het gaat niet alleen om wat mooi is, maar ook om het laten zien van een stuk geschiedenis. En dat is gelukt.’

Bron

Maarten Enderman, *Bouwhistorische opname ‘Het Wapen van Heemstede’ Wilhelminaplein 4-6, Nieuwkoop 2013.*

▲ De houtskeletwoningen op de binnenplaats.

► Op de binnenplaats liggen oude klinkertjes, afkomstig van Huis ter Kleef in Haarlem, dat sinds begin 2016 ook eigendom van Stadsherstel is.

Wel of niet historiserend bouwen?

Onder kunsthistorici en architecten zijn de meningen over historiserend bouwen verdeeld. Want nieuwbouw in oude stijl, zoals een huis met trapgevel bouwen in de 21ste eeuw, dat is eigenlijk geschiedvervalsing. Het huis ziet eruit alsof het al heel oud is, maar is dat in werkelijkheid niet. Bij de werkzaamheden aan het Wapen van Heemstede heeft Kees Doornenbal bewust niet willen reconstrueren. Op twee schoorstenen na dan; de ventilatiekanalen op het dak zijn in de stijl van de twee bestaande schoorstenen nagebouwd. Toch is hij in bepaalde gevallen voorstander van het nabouwen van historische panden. 'Ons bureau doet het al zestig jaar,' licht hij toe. 'Ik sloop iets en bouw het terug. De stad Amsterdam had er totaal anders uitgezien als het niet zou gebeuren. Het is in de geschiedenis zo vaak gedaan en in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw was het in Amsterdam noodzaak. Anders waren bijvoorbeeld De 9 Straatjes er niet meer zo compleet geweest. Je moet het wel goed doen, dus terugbouwen wat er echt gestaan heeft met waar mogelijk hergebruik van de oude materialen. Maar je moet geen nieuwe wijk in oude stijl willen bouwen. Of het moet een grapje zijn.' Met dat grapje verwijst Doornenbal naar een project dat hij enkele jaren geleden in de Oudezijds Armsteeg van Amsterdam heeft uitgevoerd. Een toen nog armoedige steeg in de rosse buurt die hij in samenwerking met Stadsherstel een oppepper heeft gegeven. 'Je kent de KLM-huisjes? Daarvan heb ik er een paar levensgroot na laten bouwen. Van binnen zijn het moderne woningen en winkeltjes, maar van buiten zien ze er precies zo uit als de bekende kleine huisjes. Met een wit geglazuurde gevel en blauw geglazuurde kozijnen. Het is een succes geworden en het straatje trekt hierdoor veel toeristen.'

'KLM-huisjes' in de Oudezijds Armsteeg.

Steeds meer beeld en informatie digitaal te vinden

Marloes van Buuren

Was je vroeger voor informatie over het verleden aangewezen op bibliotheken en archieven en de collecties van musea en onderzoeksinstituten, tegenwoordig kan je ongelooflijk veel gewoon thuis achter je beeldscherm vinden. Zo'n zoektocht in gedigitaliseerde kranten, tijdschriften en boeken of in de goed toegankelijke beeldbanken is een feestje. Je vindt vrij gemakkelijk wat je zoekt en hebt ook vaak nog verrassende bijvangst: iets anders interessants waar je oog toevallig op valt. Voor wie er nog niet zo mee bekend is, volgt hier een kleine introductie.

▼ *Café De Kastanjeboom in 1908. Deze foto staat ook op de omslag van het boek Binnenweg & Raadhuisstraat, dat de HVHB in 2010 uitbracht.*

Als voorbeeld nemen we een vraag van een lezer over een café. Het enige dat ze wisten was dat café waarschijnlijk in de jaren dertig, veertig op de hoek van de Kastanjelaan en de Binnenweg zat en dat Wim Kobus en zijn vrouw Agathe Kobus-v.d. Putten de eigenaars waren (dat laatste bleek overigens niet te kloppen). Op internet konden ze niets vinden. Hoe hadden ze te werk kunnen gaan?

Stap 1: website HVHB

Er is altijd kans dat er al eens eerder in ons blad over geschreven is. Dat kan je controleren op <http://www.hv-hb.nl> > Ons tijdschrift Heerlijkheden > **Zoeken en bladeren in HeerlijkHeden**.

Tik bijvoorbeeld in 'Café Kastanjelaan'. Dat levert in dit geval inderdaad twee vindplaatsen en een foto op. Ook de naam 'Kobus' levert één korte vermelding op: 'het kroegje van J.A. Kobus die voetballer was bij HBC.'

Dat geeft al wat leuke informatie maar er is op internet veel meer te vinden.

Stap 2: krantenviewer Noord-Hollands Archief

De website van het Noord-Hollands Archief is voor onze regio een rijke bron van informatie. Op hun krantenviewer (<http://nha.courant.nu>) kan je diverse regionale kranten gemakkelijk doorzoeken, waarbij *Haarlems Dagblad* vaak de meeste resultaten geeft. Maar er staan ook andere regionale kranten op én een hele serie adresboeken van Heemstede en Bennebroek en dat alles kan in één opdracht doorzocht worden. Dat geeft dus een heel scala aan mogelijkheden.

Het is even zoeken wat je het beste kunt intikken. Soms krijg je honderden resultaten en dat is niet praktisch. Je kunt de zoekopdracht verfijnen door te zoeken binnen een beperkt aantal jaren. De resultaten staan gesorteerd op relevantie: de vindplaatsen waarvan de woorden het meeste op jouw zoektermen lijken staan dan bovenaan. Maar je kan de resultaten ook op chronologische

► *Haarlems Dagblad*, 25 oktober 1897. Een leuke maar ook informatieve advertentie. Het café zat er in 1897 dus al en A. Verdonschot was de eigenaar.

volgorde zetten (datum van uitgave oplopend).

Zoek je in de adresboeken, dan vind je gemakkelijk het precieze adres, de naam compleet met voorletters en vermelding van beroep. Let op: tot en met 1963 staan Heemstede en Bennebroek samen in één adresboek. Ook als je geen naam weet maar wel een adres, kan je opzoeken wie er op dat adres woonde. Behalve alle namen op alfabet hebben de adresboeken namelijk ook een lijst van straten op alfabet, met daaronder per huisnummer de bewoner/gebruiker.

Via de naam Kobus vind je in de kranten ook dat café De Kastanjeboom z'n eigen biljartclub had. Zo levert ieder zoekresultaat weer zoekmogelijkheden op.

Behalve de krantenviewer met regionale kranten staat op de website van

▲ *Eerste Heemstedse Courant*, 3 mei 1929. Het café was ook tapperij en slijterij waar je een maatje citroenjenever of een kruik bier kon halen.

het Noord-Hollands Archief ook een link naar www.delpher.nl. Deze website is ontwikkeld door de Koninklijke Bibliotheek in samenwerking met universiteitsbibliotheken. Behalve een groot aantal landelijke kranten en vele tijdschriften zijn op deze website ook boeken doorzoekbaar en er staan zelfs radiobulletins op uit de periode 1937-1984.

Als aanvulling, dus niet via het Noord-Hollands Archief, moet ook <http://leiden.courant.nu> genoemd worden. Zeker in de wat oudere edities van de Leidse kranten is onverwacht veel nieuws over Heemstede en Bennebroek te vinden.

Stap 3: beeldmateriaal zoeken

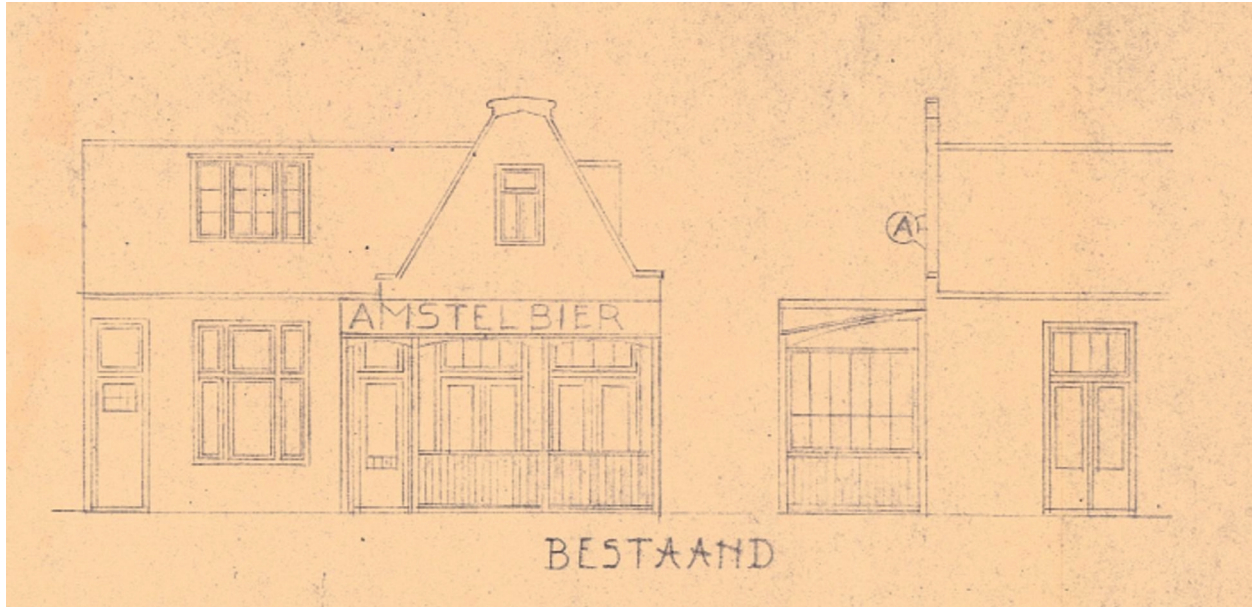
Natuurlijk ga je ook op zoek naar beeldmateriaal. Ook hier is de beeldbank van het Noord-Hollands Archief voor onze regio weer de eerst aangewezen zoekplaats. En wederom is het soms even creatief zijn met de zoektermen. Met 'Café Binnenweg Heemstede' vind je de foto die gebruikt is in *HeerlijkHeden* en op de omslag van het HVHB-boek over de Raadhuisstraat en de Binnenweg. Links van de afbeelding staat de informatie die erover bekend is en ook de mogelijkheid om hem te downloaden. Dat is gratis. Bij gebruik van de afbeelding wordt bronvermelding op prijs gesteld.

Er zijn nog andere beeldbanken, bijvoorbeeld de in het vorige nummer van *HeerlijkHeden* besproken website www.geheugenvannederland.nl en ook www.gahetna.nl. GahetNA is een website van het Nationaal Archief waar behalve beeldmateriaal nog veel meer te vinden is.

Stap 4: bouwtekeningen

Een goede aanvulling op het zoekwerk kan zijn om een kijkje te nemen bij de bouwtekeningen op <http://bouwtekeningen.heemstede.nl>. Typ de straat in en kijk dan bij het gezochte huisnummer.

▲ Fragment uit een bouwtekening van Binnenweg 59, 1956. Toen werd er in het café Amstel Bier getapt.

Stap 5: weblog van Hans Krol

Hans Krol is jaren intensief betrokken geweest bij de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek. Op zijn weblog <https://ilibrariana.wordpress.com> heeft hij een indrukwekkende hoeveelheid informatie en beeldmateriaal bij elkaar gebracht. Zeker altijd de moeite waard om ook daar een kijkje te nemen.

Stap 6: overige websites en informatie, te vinden op www.hv-hb.nl

Er zijn nog veel meer interessante websites. Zo kan je zoeken waar iemand begraven ligt, zijn er websites speciaal over genealogie, sites over één onderwerp (bijvoorbeeld station Heemstede-Aerdenhout, de Flora van 1935 of Bennebroek in de jaren 1940-1945) en nog veel meer. Een lange lijst suggesties met alle doorklikmogelijkheden staat op www.hv-hb.nl > **interessante links** (te vinden onder het kopje 'snel naar'). Die lijst is eigenlijk nooit compleet, omdat er steeds nieuwe mogelijkheden bij komen.

Op www.hv-hb.nl > **Monumenten en geschiedenis** staan onder meer alle monumenten van Heemstede en Bennebroek beschreven, zijn enkele niet meer verkrijgbare boeken te raadplegen

en ook vind je er een korte geschiedenis van Heemstede en van Bennebroek. Wat uitgebreider staat die op de door de HVHB samengestelde Canon van Heemstede en Bennebroek www.regiocanons.nl.

Knipsels maken en archiveren

De diverse krantenviewers geven de mogelijkheid om knipsels te maken: klik op het schaatje, maak met de muis een selectie en klik op 'download'. Het knipsel komt terecht in de map downloads. Om bestanden makkelijk terug te kunnen vinden, zeker als je veel knipsels maakt, is het handig om ze een andere naam te geven. Een goede methode is: eerst het jaartal, dan de maand, dan de dag en dan (een afkorting van) de krant waar het knipsel uitkomt. Bij de bouwtekening kan je een fragment uitknippen met het knipprogramma op je pc. Bij de kranten kun je dat beter niet doen. Dan blijven namelijk alle gekleurde markeringen van de woorden waarop je gezocht hebt staan. Het knipprogramma van de krantenviewer haalt die eruit.

Zelf op onderzoek uit

Dit speurwerk is echt leuk als je eenmaal de smaak te pakken hebt. Probeer het eens. En is het informatie die geschikt is voor *HeerlijkHeden*? Laat het ons weten of schrijf zelf een (aanzet tot) een artikel.

Geschiedenislokaal023.nl: digitale bronnen voor het onderwijs

Naast de Canon van Heemstede en Bennebroek (www.regiocanons.nl) is er speciaal voor leerlingen in het voortgezet onderwijs een nieuwe website vol foto's, films, documenten en nog veel meer over de geschiedenis van Haarlem en omgeving. Toegankelijk en aantrekkelijk gepresenteerd en met allerlei slimme oefjes, zoals transcriptie van oude, handgeschreven teksten. Zo is de lokale historie heel aantrekkelijk te onderzoeken, niet alleen voor scholieren.

Het digitale geschiedenislokaal is een gratis platform waar foto's, documenten, objecten, plattegronden, filmfragmenten en andere

bronnen op een aantrekkelijke manier bij elkaar staan. Het is met name bedoeld om leerlingen in het voortgezet onderwijs vertrouwd te maken met het lokale culturele erfgoed. Of het nu om een archiefstuk, een archeologische vondst of een schilderij gaat, je kan het op Geschiedenislokaal023.nl terugvinden. Het vergt even tijd om alles in te richten, maar alle relevante lokale bronnen van het Noord-Hollands Archief, Bureau Archeologie Haarlem, Museum Haarlem, Teylers Museum, Frans Hals Museum en Bibliotheek Zuid-Kennemerland zullen op deze ene website samen worden aangeboden, uiteraard met de juiste bronvermelding.

Je kunt er zoeken naar één specifieke bron, maar ook naar een thema. Behalve op trefwoorden kan je ook zoeken op tijdvakken. Je kunt tot op detailniveau inzoomen en wat je gevonden hebt kan je printen, delen op sociale media en gratis downloaden op hoge resolutie en gebruiken in presentaties en werkstukken.

Heel handig is de mogelijkheid om oude, handgeschreven documenten in gewone letters te lezen. Over de bron heen wordt een balkje geplaatst met daarin de transcriptie of hertaling van de tekst. De eigenlijke bron blijft op de achtergrond zichtbaar, zodat het contact hiermee niet verloren gaat.

Geschiedenislokaal023.nl is nu nog vooral op Haarlem gericht maar het is de bedoeling dat de bronnen van het hele 023-gebied toegevoegd worden, dus ook van Heemstede en Bennebroek.

Bennebroek in het adresboek van 1918-1919

Marloes van Buuren

Onlangs werd bij veilinghuis Bubb Kuyper in Haarlem een bijzonder adresboek aangeboden. Het betrof een van de eerste adresboeken die in Heemstede-Bennebroek verschenen. Een prachtige bron die heel wat meer informatie geeft dan alleen adressen.

De gelegenheid een adresboek uit 1918-1919 te kunnen kopen was zo bijzonder omdat dit soort boeken gebruiksvoorwerpen waren, die bij het verschijnen van een volgende editie meestal in de vuilnisbak verdwenen. Er zijn er dus niet veel bewaard gebleven. De kwaliteit van het papier was ook beduidend minder dan dat van boeken die bestemd waren om vele jaren mee te gaan. Dit adresboek is, hoewel behoorlijk gehavend, compleet bewaard, inclusief een losbladige plattegrond. Het bevat onder andere een alfabetische lijst met namen en beroepen van alle inwoners van de twee dorpen en een stratenlijst die aangeeft wie er op welk adres woonde. We kijken hier speciaal naar het Bennebroekse deel.

Gemeentezaken en verenigingen

Bennebroek had in 1918 tegen de twaalfhonderd inwoners. Een overzichtelijk dorp. Het raadhuis had als telefoonnummer 1, er waren een burgemeester en gemeentesecretaris, twee wethouders en zeven gemeenteraadsleden. De gemeenteontvanger, tevens ambtenaar van de burgerlijke stand, inde de plaatselijke belastingen. Het 'college van zetters' stelde de grondbelasting en de personele belasting vast. De burgemeester stond aan het hoofd van dit college en bij hem kon je ook in beroep gaan.

Voor het schaarse aantal telefoonaansluitingen was er een telefoonkantoor, maar veruit de meeste communicatie ging nog per brief. De brievenaarder leegde drie keer per dag de brievenbus en de post werd drie keer per dag bezorgd. Het postkantoor was ook op zon- en feestdagen 's morgens een uur open.

De gemeentegeneesheer, die met de gemeente overlegde over gezondheidszaken en daarvoor een vergoeding kreeg, woonde in huize Quatre Bras op de hoek van de Rijksstraatweg en de Zwarteweg. Dit zou tientallen jaren de plek van het doktershuis blijven.

De Rooms-Katholieke kerk en de Hervormde en Gereformeerde Kerk hadden hun eigen scholen, verenigingen en armenzorg. En zelfs een begrafenisonderneming (St. Barbaravereniging) en een bibliotheek (met ca. honderd boeken en slechts een uurtje per week open op zaterdagavond). Het schoolbezoek werd in de gaten gehouden door de Commissie tot wering van schoolverzuim.

Met in het dorp maar liefst achttien 'bloemisten' (telers van bollen en bloemen) en drie 'landbouwers' was het misschien wel voor de hand liggend dat de enige bank

Vereeniging „Winterprovisie“. C van Bakel, Glipperweg, secr.
Bloemistenwerkliedenvereniging „St Jeroen“. voorz., M Otte
 secr., P J van Bakel, penn.
St. Barbaravereniging. H. G. van Leeuwen, voorz. C van Bakel, secr.
 penningmeester.
Tooneelvereniging „Nut en Genoegen“. W Lamboo, voorzitter, H van Bakel
 secr., J van der Aar, penningmeester
Vereeniging „Der Weezen steun“ H. Broekhof, voorz., J Lamboo, secr., B
 Sassen, penn.
Vereeniging „Oud Papier“ F Vermeijs voorz., H de Groot secretaris.
Vereeniging „Hulp in nood“ W. Lamboo secr, Th Brouwer penningmeester
Kerkeraad Ned. Herv. Gem. P J de Jong, predikant, M E Verschuur, pre-
 sident-kerkvoogd, H van der Eist, kerkvoogd, J v d Berg, H Parlevliet,
 ouderlingen
Armenzusters. mevr. Teixeira de Mathos; mej. M. E. Verschuur; Wed.
 Planting—de Graaff.
Diaconie Ned. Herv. Gem J. van Snippenberg, C L Hazebroek, diakenen.
Kiescollege Ned. Herv. Gem. Ds. P. J. de Jong, voorz.-secr.
Chr. Zangvereen. „Bennebroek“. C Stijger, voorzitter; A Heijstek, secr; K. Zwaag
 penningmeester.
Knapenvereniging. Leiders: C. Vis en P. de Jong.
Reciteergezelschap. P. de Jong Pz., voorzitter.
Profest. Werkliedenvereen. J Dubbis, voorz.; J Planting secretaris.
Christelijke Meisjesvereniging. mej. Out secretaresse.
Chr. Nat. Werkmansbond. (afd. Bennebroek en Omstreken). C Vis, voorz.;
 J Dubbis, secr.; G. Vermeer, penn.
Ned Zendingenvereen. (afd. Bennebroek). (vac.)
 voorz; J F Verschuur, secr.; H van Wonderen, penningm.
Chr. Jongelingsvereen. „Het Mosterdzaad“. C Vis voorz., M Planting, secr.;
 H van Iperen, penningmeester.
Bibliotheek. met ± 100 nrs. geopend voor het publiek van 1 Oct.—1 April
 Zaterdagavond van 8—9 uur, leesgeld 2 ct. per week Bibliothecaris: W. West-
 maas.

de Boerenleenbank was. De bloemistenknechten die zich wilden organiseren konden terecht bij de Bloemistenwerkliedenvereniging St. Jeroen, bij de Protestante Werkliedenvereniging of bij de Chris-

telijk Nationale Werkmansbond. De laatste twee waren er natuurlijk ook voor andere arbeiders.

Van blokwachter tot zetkastelein

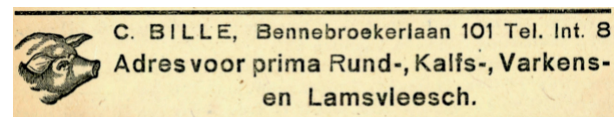
In het adresboek staan alle beroepen vermeld, een interessante en informatieve lijst. Er zijn slechts enkele namen zonder beroep. Op een totaal van 254 namen zijn er veertig waar kortweg ‘arbeider’ achter staat. Er zijn opvallend veel bloemisten (bollen- en bloementelers) en bloemistknechten.

Veel dames staan er niet tussen: drie dienstbodes, een onderwijzeres, de directrice van het ‘gesticht’ Sacré Coeur, een hulptelefoniste, een caféhoudster, een ‘meijuffrouw’ die manufacturen verkocht en een ‘weduwe landbouwster’. Maar ongetwijfeld zullen in ieder geval in de vele winkeltjes de vrouwen mee-gewerkt hebben.

Eigenlijk is het het leukste de lijst zelf door te nemen en te kijken wat voor opvallends je allemaal tegenkomt. Vandaar dat we de complete namenlijst van Bennebroek in 1918 hier opnemen, in de spelling van destijds. (Let op: veel huisnummers zijn in de loop der tijd gewijzigd. Op de Reek zijn de nummers opvallend hoog en op de Bennebroekerlaan liepen de nummers vroeger precies andersom. Namen als Dageraad en Centenbrug bestaan nog wel, maar niet meer als straatnaam.)

Naamlijst der ingezetenen

Aar A. van der, bloemist Reek 294
 Aar C. van der, bloemistknecht Dageraad 239
 Aar L. van der, bloemistknecht Dageraad 237
 Aar P. van der, Schoollaan 4
 Altena A. van, bloemistknecht Schoollaan 67
 Apswoude A., bloemist Schoollaan 10
 Arxhoek E. L., kleermaker Bennebroekerlaan 96
Bakel P. J. van, bloemistknecht Leidsche Vaartweg 175
 Bakker H., café „Bennebroek” Bennebroekerlaan 93
 Bakker P., bloemist, Bennebroekerlaan 111 Tel. 7
 Becker J. J., gep. H. IJ. S. M. Schoollaan 51
 Bellis A., arbeider Leidsche Vaartweg 173
 Bergman Th., arbeider, Berg en Dal 160
 Bille C., slager Bennebroekerlaan 101 Tel. 8
 Blokker C., bakker Schoollaan 45
 Bonkenburg J., bloemist Leidsche Vaartweg 180

Bosch Taeke, gemeenteveldw. Rijksstraatweg 196
 Braam Th. M. J., kruidenier Schoollaan 53 Tel. 26
 Brico wed. J. J., Reek 268
 Brico Mej. Chr., hulptelefoniste Reek 268
 Brouwer A., bloemistknecht Schoollaan 50
 Brouwer J. A., bloemistknecht Berg en Dal 159
 Brouwer M., bloemistknecht, Schoollaan 14
 Bulb-Company (Gem.) bloemkwekerij Leidsche Vaart 180b Tel 4

Coomans Th., kapper Schoollaan 54

Donselaar J. van, koopman Dageraad 245
 Donselaar J. F. van, timmerman, Rijksstraatweg 194
 Donselaar K. v., smid rijwielhandel en winkel Bennebroekerl. 129
 Dooremalen W. M. J. van, Leidsche Vaartweg 165

Doorninck wed P. N. van, Bennebroekerlaan 132
Tel 25
Draijer J. M., magazijnmeester Reek 280
Dubbis Joh. bloemistknecht Leidsche Vaart 169
Duivenvoorden J. bloemistknecht, Berg en Dal 156
Dijk H. W. van, koopman Schoollaan 58
Dijt G. A., bloemist Bennebroekerlaan 115

Egmond A. van, blokwachter Centebrug 183
Egmond mej. wed. J. van, Rijksstraatweg 202
Eist H. van der, schilder Binnenweg 265 Tel. 27
Es C. van, behanger en stoffeerder
Rijksstraatweg 265 Tel. 43
Es D. J. van, hoofd Chr. school Rijksstraatweg 145

Faas mej. P., dienstbode Binnenweg 262
Feye J., schilder Schoollaan 38
Freriks Th., comestibles Bennebroekerlaan 86

Goede K. de, bloemistknecht Centebrug 185
Goede Th. de, arbeider Zwarteweg 184
Goosen D., arbeider Schoollaan 28
Goosen D., arbeider Leidsche Vaartweg 172
Goris J. F., koetsier Rijksstraatweg 210
Graaf C. de, bloemistknecht Meerweg 76
Groot A. de, timmerman Bennebroekerlaan 222
Groot H. S. de, timmerman Schoollaan 66
Groot J. H. de, metselaar Schoollaan 20
Groot L. de, melkslijter Bennebroekerlaan 106
Groot W. P. de, timmerman Reek 295
Grootveld J. van, arbeider Binnenweg 224

Hazebroek C. L., broodbakker Schoollaan 60
Heemskerk G., arbeider Dageraad 236
Heemskerk J., melkslijter Bennebroekerlaan 85
Heemskerk wed. J., bloemist Schoollaan 11
Heuner C., broodbakker Bennebroekerlaan 99

C. HEUNER, BROOD-, KOEK- EN BANKETBAKKER
BENNEBROEKERLAAN 99
Specialiteit in
BENNEBROEKER ZANDKOEKJES

Heijboom J. H., bloemistknecht Rijksstraatweg 162
Heijstek H., schildersknecht, Schoollaan 38
Heijstek A., arbeider Reek 276
Hoekstra wed. A., Schoollaan 40
Honnebier J. G. A., koetsier, Bennebroekerlaan 131
Hoogesteijn H. H. bloembollenhandelaar, School-
laan 24 fa Cooper Taber Tel 32
Hoogesteijn Joh., tuinier Bennebroekerlaan 92
Hoogesteijn mej. M., in manufacturen Bennebroe-
kerlaan 92
Hoogesteijn Th., tuinier Rijksstraatweg 212

Hoorn W. van den, stalknecht Schoollaan 48
Hopman C. J., vrachtrijder Reek 279
Horst G. F., van der, bloemist Rijkstraatweg 218
Tel 19
Hoijsink mej. H., dienstbode Binnenweg 262
Huis C. van blokwachter Rijksstraatweg 204
Huis M. van, arbeider Centebrug 181
Huismans H., arbeider Berg en Dal 151
Hulsbosch wed. caféhoudster Centebrug 187
Hulsbosch wed. J W., Bennebroekerlaan 90
Hulsbosch N. J., kruidenier Dageraad 241

NIC. J. HULSBOSCH
Zwarteweg bij de Centebrug
Smederij en Rijwielherstelplaats.
Agent Simplex en Raleigh Rijwielen.

Hulsbosch N. J. smid, Zwarteweg 189
Huijgens W. M., schilder Schoollaan 49

Iperen mej. N. van. Reek 274
Ittersum A. J. E., baron van, directeur gen. bulb
company, Rijksstraatweg 209 Tel 3

Jansen A. arbeider Schoollaan 63
Jansen A., arbeider Leidsche Vaart 174
Janus D., broodbakker Bennebroekerlaan 113
Jong P. J. de, predt N. H. G. Schoollaan 70
Jong Q. de bloemist, Bennebroekerlaan 89
Jong W. de, Dageraad 246
Jurriëns N., arbeider Schoollaan 46

Kampen Joh. van, bloemistknecht Schoollaan 31
Kemp A., stoker Reek 286
Kemp C., bloemistkn. Schoollaan 27
Klashorst Th. v. d., metselaar Bennebroekerlaan 102
Klinkenberg J., arbeider Rijksstraatweg 148
Klerk B. de, arbeider Dageraad 250
Klomp A., arbeider Schoollaan 43
Koelemeijer P., arbeider Bennebroekerlaan 103
Kohier L., slager Rijksstraatweg 215 Tel 20
Kohier S. D., onderwijzer Reek 268
Kokkelkoren F., poelier Schoollaan 59
Kollerie W., loodgieter Leidsche Vaartweg 29
Kollerie J. loodg. Rijksstraatweg 217 Tel 42

J. KOLLERIE - Rijksstraatweg 217 - Tel. 42 - BENNEBROEK
Technisch-Bureau - Drinkwatervoorzieningen

Konijnenburg C. van, hotelhouder Bennebroeker-
laan 125

Koomen C. W., schilder, Bennebroekerlaan 95
Koomen wed. W., Schoollaan 21
Koot G., handelsreiziger Dageraad 233
Kooten B. van, arbeider Binnenweg 259

Koper A., bloemist Rijksstraatweg 216 Tel 41
Kortekaas J., landbouwer Rijksstraatweg 161
Koster G., bloemistknecht Rijksstraatweg 201
Kouwenaar A., arts Rijksstraatweg 135 Tel. 6
Kramer P., bloemistknecht Schoollaan 13
Kromhout A., metselaar Leidsche Vaart 168
Kromhout G., metselaar Leidsche Vaart 176
Krullaarts J. Fr., chauffeur Binnenweg 260

Laan J. C. van der, bloemist Bennebroekerlaan 219
Tel. 9
Lamboo wed. C., Leidsche Vaart 166
Lammers J. P., machinedraaier Dageraad 258
Lammers N. J., kraandraaier Dageraad 228
Lammers P., postbeambte Leidsche Vaart 167
Lammerse B., arbeider Schoollaan 3
Lammerse R. B., arbeider Schoollaan 23
Lammerse P. J., melkslijter, Meerweg 74

Lensen wed., café De oude Geleerdeman Rijksstraatweg 190
Liefhebber J., steenkolenhandel, Reek 290
Lierop wed. J. Fr. van, Bennebroekerlaan 112
Lierop J. Fr. van, bloemist Bennebroekerlaan 127
Lierop W. van, bloemist Bennebroekerlaan 126
Tel. 17
Linden A. J. van der, besteller H. IJ. S. M.,
Centeburg 182
Lohse H. M. L., gem. secretaris Rijksstraatweg 198
Looijengoed J., arbeider Rijksstraatweg 155

Maris L. van, bloemist Schoollaan 5
Medemblik D., koopman Bennebroekerlaan 87

Medemblik wed. J., Bennebroekerlaan 88
Medemblik P., Leidsche Vaart 177
Mense A., arbeider Leidsche Vaart 171
Mense wed. J., Schoollaan 18
Meij G. P. van der, bloemistknecht Schoollaan 19
Meij W. van der, arbeider Reek 283
Meijer. Jr. J., behanger-stoffeerder-zadelmaker
Bennebroekerlaan 114 Tel 36

Meijer J., arbeider Schoollaan 44
Meijer J. G. P., smid Dageraad 256
Missel J., arbeider Reek 282
Monnier C. J., blokwachter H. IJ. S. M. Reek 297

Nagant mej. M. M. C. J. directrice gesticht
„Sacré Coeur”
Nelis N. J., Reek 269
Nieuwenhuis wed. landbouwster, Meerweg 75
Noort A., tuinknecht Bennebroekerlaan 30
Noort wed. C., tuinier Reek 281
Noort C., groentenkoopman Binnenweg 266
Noort mej. C. G., Rijksstraatweg 143

Oerlemans J., arbeider Reek 292
Olijhoek J., arbeider Bennebroekerlaan 98
Opzeeland W. van schilder Rijksstraatweg 142
Otte A., kleermaker Bennebroekerlaan 109
Otte M., bloemistknecht Reek 293
Outenaar D. van den, tuinder Binnenweg 263

Paasse J., tuinman huize „Lindenhoeve”,
Rijksstraatweg 193
Parlevliet H., hoofd O. L. School, Schoollaan 55
Peters B., bloemistknecht Dageraad 244
Planting A., voermansknecht, Rijksstraatweg 205
Planting J., bloemistknecht Rijksstraatweg 149
Planting S., timmerman Schoollaan 47
Plas T. van der, kraandraaier Amsterd. waterleiding
Dageraad 242
Plessius H. A., smid, Rijksstraatweg 207
Pover J. G., smid Zwarteweg 186
Prins A., bloemistknecht Berg en Dal 158
Prins P., bloemistknecht Schoollaan 7
Prins Petrus bloemistknecht Bennebroekerlaan 221
Prins W., postbode Schoollaan 33
Proper mej. M. M., onderwijzeres Schoollaan 55

Raadhuis Gemeente Bennebroek Rijksstraatweg 197
Tel 1

Rapenberg mej. A., dienstbode Bennebroekerlaan
132

Reep P. van der, arbeider, Schoollaan 12

Reep M. J. van der, bloemistknecht Schoollaan 6

Reijdon J. Fr., bloemist Rijksstraatweg 208 Tel 5

Rondas wed. Reek 284

Roode C. van, bloemistknecht Schoollaan 8

Roode F. van, boomwachter H. IJ. S. M.,
Schoollaan 36

Roozen N. B., bloemist Bennebroekerlaan 116

Roozen L. P., bloemist Bennebroekerlaan 117

Roozen H. A. J., bloemist Rijksstraatweg 213 Tel 13

Roozen F. A., bloemist Schoollaan 64

Ruigrok J. A., motor- en rijwielhandel Leidsche
Vaartweg 163 Tel. 33

Rusman Th. bloemistknecht
Bennebroekerlaan 128

Rijnveld D. L., Rijksstraatweg 109

Schneider mej. A., kamenier Binnenweg 262

Schotel C. J., Bennebroekerlaan 121

Scholte wed. H. A., Rijksstraatweg 207

Schooneveld C., tuinbaas Binnenweg 261

Schuijlenburch Jhr. Mr. L. A. van, huize „Vreden-
hoef”, burgemeester, Bennebroekerlaan 134

Slot J. G., bloemistknecht Bennebroekerlaan 220

Slot wed. J., Meerweg 77

Smit A., arbeider Reek 296

Smis H., handelsreiziger Rijksstraatweg 190

Smit K. G., loodgieter, Bennebroekerlaan 100 Tel 39

Sneeboer P. zetkastelein, Rijksstraatweg 154

Staaï J. van der, schipper Reek 299

Stam G., rijtuigfabrikant, Dageraad 226 Tel. 12

Stijger C., schilder Reek 275

Tang G. van der, bloemistknecht Schoollaan 32

Teeuwen Joh., bloemist Schoollaan 17

Tempelman A., brandstoffenhandel Bennebroeker-
laan 107

Thierens A. E., luitenant ter zee 1e klas Rijksstraat-
weg 192

Timmer J., arbeider Bennebroekerlaan 105

Toeset H., barbier Dageraad 231

Tonnekreek St. van der, arbeider Reek 278

Treffers A., arbeider Reek 298

Tromp G., zetkastelein Bennebroekerlaan 114

Uitendaal wed. F., Dageraad 243

Vermeer G., schoenmaker Bennebroekerlaan 123

Vermeijs Fr. P. H., timmerman Schoollaan 39

Vernooij J. A., stalhouder Bennebroekerlaan 115
Tel 25

Verschuur J. Fr., tuinbaas Rijksstraatweg 195

Verschuur M. E., kruidenier Reek 273 Tel 10

Versteeg B. P. P., arbeider Rijksstraatweg 152

Versteeg J. H. G., arbeider Schoollaan

Viersen D. P. H., koetsier Rijksstraatweg 211

Vis C., brievingaarder Bennebroekerlaan 88

Vossen R. C. van der, muzikaleeraar, Reek 270

Vossen C. R. van der, timmerman Reek

Wakker A., Binnenweg 267

Wassen F. J. M., pastoor Meerweg 71

Warmerhoven D., arbeider Berg en Dal 150

Warmerhoven G., arbeider Schoollaan 2

Warmerdam K., arbeider Berg en Dal 157

Warmerdam P. koetsier Rijksstraatweg 136

Werff wed. J. v. d., Verschuur Brandt Stichting

Wesseling J. Ph., Schoollaan 65

Westmaas J., brugwachter Meerweg 84

Weijers C. J., arbeider Reek 288

Weijers C., koopman Reek 289

Weijers J., spitter Schoollaan 34

Weijers wed. J., Leidsche Vaart 178

Weijers Th., koopman Reek 287

Wiel wed. A. van der, Schoollaan 62

Wieringen G. van, bakker Rijksstraatweg 203

Willink geb. Willink mevr. Douair. Joh. G. M.,
Binnenweg 62 Tel. 11

Winter L. de, arbeider Bennebroekerlaan 97

Winter Th. Joh. de, bloemistknecht Schoollaan 68

Wit D. de, in porcelein en aardewerk, Bennebroe-
kerlaan 119

Wit Fr. de, spoorbeambte, Leidsche Vaart 170

Wit J. de, sigarenwinkel, Bennebroekerlaan 94

J. DE WIT :-: **Bennebroekerlaan 94**
Tabak, Sigaren en Sigaretten.
PRIMA MERKEN.
Aanbevelend, J. de WIT.

Wonderen A. van, timmerman Schoollaan 42

Wonderen G. van, stoker Schoollaan 30

Wonderen G. A. van, schilder Schoollaan 37

Wonderen H. van, groentenkoopman, Schoollaan 37

Wubbe W., arbeider Reek 285

Zeestraten Corn. C., winkelier

Bennebroekerlaan 108

Zeestraten P., rentenier, Bennebroekerlaan 110

Zieren P., metselaar Reek 271

Zuiderduijn J., bloemistknecht Rijksstraatweg 137

Zwaag K., timmerman, Rijksstraatweg 200

Gezocht: kandidaten voor de Erfgoedprijs 2017

Op onze voorjaarsbijeenkomst wordt de winnaar bekend gemaakt van de Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs van dit jaar. Suggesties voor kandidaten kunnen tot 15 maart ingezonden worden.

Met ingang van 2015 reikt de HVHB jaarlijks de Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs uit. Met deze prijs willen we een stimulans geven aan initiatieven op het gebied van cultureel erfgoed in Heemstede en Bennebroek. Denk hierbij aan bijvoorbeeld de restauratie van een karakteristiek of beeldbepalend pand, aan herbestemming, al dan niet in combinatie met nieuwbouw of herstel van een gevel. Aan behoud of vernieuwing van karakteristieke beplanting of groenvoorzieningen. Of aan een bijzondere publicatie op het gebied van cultureel erfgoed. Initiatieven die de kwaliteit van de leefomgeving en van het cultureel erfgoed in Heemstede en Bennebroek bevorderen.

De naamgever

David Eliza van Lennep (1865-1934) was van 1891 tot 1916 burgemeester van Heemstede. Onder zijn burgemeesterschap veranderde Heemstede van een dorp van buitenplaatsen, wasserijen en bloembollen richting de moderne forensengemeente die het nu nog is. Terwijl Van Lennep veel heeft betekend voor Heemstede, is er weinig dat aan hem herinnert. Hooguit de Burgemeester van Lennepweg. Met deze Erfgoedprijs houden we de herinnering aan Van Lennep levend.

De HVHB kon in 2015 de Erfgoedprijs instellen dankzij een erfenis van mevrouw J.C.F. van Zonneveld. Zij woonde in Heemstede en was lid van de HVHB. De prijs wordt uitgereikt in de jaren 2015 t/m 2019, daarna gaan we evalueren.

In 2015 ging de prijs naar de Stichting Move voor de Trambrug in Bennebroek, in 2016 naar Raadhuisstraat 49, het pand Zijlstra, vroeger een kruidenier, nu catering De Dreef. De gevel is prachtig aangepast, volgens de jury 'een voorbeeld voor alle winkeliers en een juweel aan de Raadhuisstraat'. De eigenaars van het pand, de familie Reijn-van Lent, ontvingen een in opdracht van de HVHB door de Heemstedse kunstenares Christine van der Velden gemaakte penning.

Initiatieven en kandidaten inzenden tot 15 maart

Ook dit jaar is er voor de winnaar de speciale penning en voor de genomineerden een oorkonde. Vanaf nu tot uiterlijk 15 maart 2017 heeft u de gelegenheid om kandidaten voor de Erfgoedprijs voor te dragen. Het project of het initiatief dat u indient moet in 2016 zijn gerealiseerd of afgerond. U geeft op maximaal drie pagina's A4 (inclusief alle foto's en bijlagen) aan waarom dit initiatief of project naar uw mening de Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs 2017 verdient. U kunt uw inzending mailen naar communicatie@hv-hb.nl.

Jury

Een deskundige jury beoordeelt de inzendingen. Deze jury wordt gevormd door:

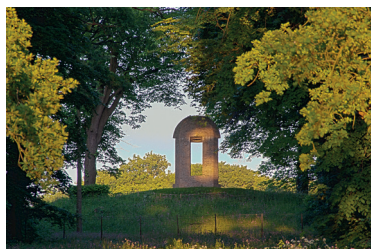
- Olga van der Klooster (voorzitter), beeldend kunstenaar, architectuurhistorica en specialist historisch kleurgebruik
- René Dessing, directeur van de Stichting Kastelen, historische Buitenplaatsen en Landgoederen (www.skbl.nl)
- Rob Hinse, kunstenaar en vroeger molenaar van het Molentje van Groenendaal
- Wim de Wagt, architectuurhistoricus en auteur
- Johannes van der Weiden, auteur en oud-voorzitter van de werkgroep Gebouw en Omgeving van de Historische Vereniging Haerlem

Op 25 maart 2017 worden de nominaties voor de Erfgoedprijs bekendgemaakt. De genomineerden worden uitgenodigd voor de Voorjaarsbijeenkomst van de HVHB op 1 juni 2017. Daar wordt de winnaar bekend gemaakt.

Voor meer informatie over de Burgemeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs kunt u contact opnemen met bestuurslid Marc de Bruijn via communicatie@hv-hb.nl.

Kandidaten 2015

Koepel Overplaats.

Raadhuisstraat 40.

Trambrug Bennebroek.

Kandidaten 2016

Franciscusschool Bennebroek.

Oude Kerk.

Raadhuisstr. 49.

Raadhuisplein 25.

Bronsteeweg 100.

Landhuis Berkenrode.

Boek 'Bomen op de Heemsteedse Dreef'.

Boek 'De wolven namen alles mee'.

Jaarprogramma Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek 2017

Ook in 2017 onderneemt en organiseert de HVHB weer verschillende activiteiten. In het jaar waarin we zeventig jaar bestaan, betreft de HVHB het Pomphuis naast de watertoren. Dit wordt onze werk-, archief- en expositieruimte. De openingsdatum moeten we nog bepalen en aan de inrichting moet nog veel gebeuren, maar we houden u hiervan op de hoogte. En ook van wat u zou kunnen bijdragen!

Veel van ons jaarprogramma 2017 staat al vast, maar sommige activiteiten worden nog nader gepland. Wijzigingen in het programma zijn altijd mogelijk, raadpleeg daarom regelmatig de website.

Excursie Paviljoen Welgelegen, Haarlem, donderdag 23 februari

Paviljoen Welgelegen is tegenwoordig het hart van de provinciale politiek, maar heeft een lange historie. Het pand werd in opdracht van de Amerikaans-Amsterdamse bankier Henry Hope gebouwd in de neoclassicistische Lodewijk XVI-stijl. De bouw startte in 1785 en werd in 1789 voltooid. In 1794 vluchtte Hope voor de Franse troepen richting Engeland. In 1808 kocht Lodewijk Napoleon de buitenplaats, die hij omdoopte in Paviljoen Welgelegen. Na het vertrek van de Fransen kwam het pand in handen van het Koninkrijk der Nederlanden.

Programma:

- ontvangst in de Lodewijk Napoleonzaal met koffie, thee en water
- inleiding over de geschiedenis van het gebouw en zijn bewoners in de Statenzaal
- rondleiding door een ervaren gids, met een bezoek aan de 'Hopezaal' en andere historische vertrekken

Verzamelen: 10.30 uur, melden bij receptiebalie provinciehuis, Dreef 3, Haarlem
 Kosten: HVHB-leden gratis, niet-leden € 5,- (graag vermelden of u lid bent)
 Aantal deelnemers: maximaal 30
 Parkeren: parkeergarage bij het Provinciehuis (betaald parkeren)
 Opgeven bij: Theo Jonckbloedt, 023-5294499 of Marijke van Donge, vandonge47@gmail.com, graag uw telefoonnummer vermelden

Bij verhindering tijdig afmelden i.v.m. wachtlijst.

Excursie Grote of Sint-Bavokerk, Haarlem, dinsdag 21 maart

We kennen allemaal de Grote of Sint-Bavokerk aan de Grote Markt in Haarlem, misschien vooral van buiten. Bovenop de middeleeuwse gotische kruiskerk, gebouwd tussen 1370 en 1520, staat de houten, met lood beklede toren, waarvan het topje zich 75 meter boven de grond bevindt. Vanaf 1559 was de kerk de kathedraal van het nieuw opgerichte bisdom Haarlem, totdat hij na de Reformatie een protestants bedehuis werd. We willen u graag, onder leiding van een gids, de binnenkant van de kerk laten zien om daar nog veel meer te weten te komen.

Verzamelen: 10.00 uur bij de ingang van de kerk, Grote Markt 22 (noordzijde)
 Kosten: HVHB-leden gratis, niet-leden € 5,- (graag vermelden of u lid bent)
 Aantal deelnemers: maximaal 20
 Opgeven bij: Marijke van Donge, vandonge47@gmail.com, graag uw telefoonnummer vermelden
 Bij verhindering tijdig afmelden i.v.m. wachtlijst.

Heemstedse Kunstbeurs, vrijdag 31 maart t/m zondag 2 april

Voor de vijfde keer wordt de Heemstedse Kunstbeurs georganiseerd, dit jaar opnieuw in Sportplaza Groenendaal, Sportparklaan 16. De HVHB is aanwezig met een stand. Meer informatie over de beurs vindt u op www.heemstedsekunstbeurs.nl.

Hofjeswandeling de 'Groene Oases', Haarlem, donderdag 20 april

De historische hofjes van Haarlem worden wel de groene oases van de stad genoemd. De hofjes die we gaan bekijken zijn van de 14de tot in de 19de eeuw gesticht. Het hofje van Bakenes uit 1395 is het oudste. De hofjes waren bedoeld voor behoeftige ouderen en bejaarde vrouwen. Het programma voor 20 april staat nog niet helemaal vast, maar we zullen in ieder geval worden rondgeleid door een ervaren gids.

Verzamelen: 10.30 uur, Grote Markt bij het standbeeld van Lourens Jansz Koster
 Kosten: HVHB-leden gratis, niet-leden € 5,- (graag vermelden of u lid bent)
 Aantal deelnemers: maximaal 30
 Opgeven bij: Joke Dondorp, joke@dondorp.info, graag uw telefoonnummer vermelden
 Bij verhindering tijdig afmelden i.v.m. wachtlijst.

Overige geplande activiteiten, nadere informatie volgt later

mei	wandeling Agrarisch Vogelenzang
21 mei	voorjaarsmarkt Binnenweg/Raadhuisstraat, stand HVHB
29 mei-2 juni	maatschappelijke stage 4de klas Hageveld; het eindresultaat hiervan wordt vertoond op de Najaarsbijeenkomst van 9 november.
8 juni	Voorjaarsbijeenkomst HVHB. Op het programma in ieder geval de uitreiking van de Burgermeester David Eliza van Lennep Erfgoedprijs 2017
24 juni	'Beleef Heemstede', Binnenweg
juni	excursie Rederijderskamer 'Trou moet blijken'
augustus	excursie Fort IJmuiden
9 september	Open Monumentendag en Open dag nieuwe bewoners Heemstede
oktober	lezing watermanagement
9 november	Najaarsbijeenkomst HVHB

Bij iedere excursie van de HVHB maakt Theo Out prachtige foto's. We laten er hier een paar zien van de rondleiding door het Haarlemse stadhuis op 25 november 2016.

▲ Het 17de-eeuwse wandtapijt, met daarop afgebeeld de slag van Damiate, is 10,75 x 2,40 meter groot.

Herman Heuff op Heemstedse Kunstbeurs

Van vrijdag 31 maart tot en met zondag 2 april 2017 wordt alweer de vijfde editie van de Heemstedse Kunstbeurs gehouden. Net als voorgaande jaren is de HVHB aanwezig met een stand in Sportplaza Groenendaal. Hier tonen wij een onbekend werk van de Heemstedse kunstenaar Herman Heuff.

Herman Heuff (1875-1945) was een veelzijdig kunstenaar: schilder, aquarellist, etser, steendrukker, illustrator en ceramist. Hij werd geboren in Den Haag en in 1918 betrok hij De Dorstige Kuil aan de Koediefslaan 69 in Heemstede, en herdoopte het in 'Op de Uitkijk'. Eigenlijk willen we over Heuff nog niet te veel vertellen. We komen in een van de volgende nummers uitgebreid op zijn bijzondere leven terug. Heuff maakte vrije kunst maar werkte ook aan opdrachten, bijvoorbeeld gebruiksdrukwerk als affiches en glas-in-lood, vaak in samenwerking met anderen. In 1932 werd hij door een oogziekte blind, maar bleef toch nog onder meer pottenbakken. Door Heuff gemaakte kunst hangt in het Haags Gemeentemuseum en Teylers Museum in Haarlem.

De Dorstige Kuil

De Dorstige Kuil was in de 17de eeuw een herberg aan de Herenweg, waar nu *Kennemeroord* ligt. Deze werd opgeheven en rond 1800 werd een nieuwe tapperij begonnen om de hoek, aan de Koediefslaan. In 1907 was P.J. Preijde uitbater van dit koffiehuis dat door fietsers en wandelaars druk werd bezocht. Toch niet druk genoeg, want de nering ging op de fles en het pand werd verkocht aan de eigenaar van buitenplaats *Kennemeroord*. Het werd in de Eerste Wereldoorlog gebruikt voor de opvang van Belgische vluchtelingen en daarna woonde er een schilderijenrestaurateur totdat in 1918 Heuff zich er vestigde. Na diens overlijden in 1945 bleven zijn echtgenote en dochter wonen in het huis dat na hen werd gebruikt door een kunstschilder en een kunstfotograaf. Het uitgeleefde pand stond in de jaren zeventig van de 20ste eeuw op de nominatie om gesloopt te worden, maar door de inzet van PvdA-wethouder Hendrik Jan Verkouw (1904-1999), gesteund door de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek en de Bond Heemschut, werd de sloopvergunning net op tijd ingetrokken. Na een grondige restauratie en verbouwing werd het verhuurd ten behoeve van de Gerrit Barger Mavo. Tegenwoordig is in dit rijksmonument de stichting Iris gevestigd. In augustus 2008 is op initiatief van de heer P.E. Servatius uit Amsterdam door de oudste kleindochter Karin van Koesveld-Groet aan de voorgevel van De Dorstige Kuil een plaquette onthuld ter herinnering aan haar grootvader.

Stilleven van stichting Iris

Op de Heemstedse Kunstbeurs tonen we een stilleven met kannen en een schaal. Opvallend, omdat Heuff vooral stadsgezichten maakte. Het schilderij hangt normaliter in de hal van de Dorstige Kuil, het bedrijfsbureau van Iris. In Iris zijn zes scholen voor Christelijk Voortgezet Onderwijs in het zuiden van Noord-Holland verzameld: het Eerste Christelijk Lyceum in Haarlem, de Haemstede-Barger Mavo, Herbert Vissers College in Nieuw Vennep, in Hoofddorp Kaj Munk College en KSH en RKSG Thamen in Uithoorn. In totaal ruim 7000 leerlingen en 765 medewerkers.

► *Stilleven van Herman Heuff, te zien op de Kunstbeurs bij de stand van de HVHB.*

Illustratieverantwoording

Duinwater dankzij Jacob van Lennep of ... ?

Blz. 3, 4: Stadsarchief Amsterdam (SAA)
Blz. 5: overgenomen uit J.A. Groen jr., *Een cent per emmer*
Blz. 6 (boven), 7 (boven): Noord-Hollands Archief
Blz. 6 (onder): <https://commons.wikimedia.org/>
Blz. 7 (midden): Geheugen van Nederland
Blz. 7 (onder), 8 (onder): collectie Martin Bunnik
Blz. 8 (boven): Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
Blz. 9 (rechtsboven): Nationaal Archief (Ga het na)
Blz. 9 (linksboven): overgenomen uit Gert Baeyens, Joop van Maurik, *Lezen in het duin*, Zeist 2012
Blz. 9 (onder): Hoogheemraadschap van Rijnland (bewerking Martin Bunnik)
Blz. 10: foto Theo Out

Verversingshuis Groenendaal in de jaren dertig en veertig

Blz. 11, 12 (links), 16 (links): Noord-Hollands Archief
Blz. 17: foto's Marloes van Buuren
Overige afb. blz. 11-17: collectie familie Uitendaal

Tweehonderd jaar Hageveld (1817-2017)

Blz. 19: collectie Frits Hazenberg
Blz. 20 (boven): overgenomen uit M.A. Thompson, *St. Bavo. De nieuwe kathedrale kerk van Haarlem*, 1898.
Blz. 23 (rechts en onder), 24 (boven en midden): Westfries Archief, collectie Foto Bot
Blz. 25 (links): foto Gerard Oude Engberink
Blz. 25 (rechts): foto Onno van Middelkoop
Overige afb. blz. 18-24: Noord-Hollands Archief

Zoek de verschillen

Blz. 27 (onder): overgenomen uit J.G.N. Renaud, *Enkele gegevens omtrent Adriaan Pauw en het Slot van Heemstede*, deel III, Heemstede 1952.
Blz. 28 (rechtsonder): collectie British Museum
Blz. 29 (onder): collectie Collage, The London Picture Archive
Blz. 31 (onder): Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
Overige afb. blz. 26-31: Noord-Hollands Archief

Het Wapen van Heemstede: 'Meer bijzonder dan iedereen had gedacht'

Blz. 32 (onder): Noord-Hollands Archief
Blz. 34 (linksonder): foto Daan Kerkvliet
Blz. 35 (midden): overgenomen van www.joostdevree.nl
Blz. 35 (boven en onder): foto's Kees Doornenbal
Blz. 37 (onder): Aannemingsbedrijf JC Nieuwenhuizen BV
Overige afb. blz. 32-37: foto's Theo Out

Steeds meer beeld en informatie digitaal te vinden

Blz. 38, 41: Noord-Hollands Archief
Blz. 39: <http://nha.courant.nu/>
Blz. 40: <http://bouwtekeningen.heemstede.nl/>

Bennebroek in het adresboek van 1918-1919

Blz. 42-46: overgenomen uit *Adresboek Heemstede-Bennebroek 1918-1919*

Van het bestuur

Blz. 48-50: foto's Theo Out
Blz. 51: foto Marc de Bruijn

In memoriam Vic Klep

Eind oktober 2016 overleed Victor Christaan Klep (1930-2016). Na zijn vervroegde pensionering in 1991 wijdde Vic Klep zich enthousiast aan de lokale geschiedenis en aan fotografie. Hij stond aan de basis van de HVHB-uitgave 'Wat ons is nagelaten; kleine en verborgen monumenten in Heemstede en Bennebroek', die hij samen met Hans Krol in 1991 maakte. In ons archief hebben we enkele series mooie foto's van Vic Klep. Als amateurhistoricus en als fotograaf heeft Vic Klep een waardevolle bijdrage geleverd aan de Historische Vereniging Heemstede-Bennebroek, waarvoor wij hem met waardering en dankbaarheid herdenken.

Een uitgebreid 'In memoriam' kunt u lezen op het weblog van Hans Krol (<https://ilibrariana.wordpress.com/2016/11/03/vic-klep-86-overleden/>).

Nieuw als lid/abonnee

Almere

Dhr. J. Bronkhorst

Bennebroek

Dhr. A.J.T. Striekwold

Den Haag

Mw. I. van Rijn

Egmond a/d Hoef

Mw. C. Brouwer-Peters

Heemstede

Dhr. H. van den Hoorn

Dhr. I.A. Prijs

Dhr. F. Romeijn

Fam. Storm van 's Gravesande

Mw. C.J.M. van der Velden

Veghel

Dhr. R. Dix